písaní slov *myseľ, úmysel, priemysel, úmyselný* a pod., veď zavše možno vidieť tvary „úmyseľ, úmyseľný, úmysle" s mäkkým *ľ*, čo je, pravdaže, nesprávne. Praktické pravidlo zneje: Iba slovo ženského rodu *tá myseľ* má mäkké *ľ*, všetky ostatné podstatné mená mužského rodu a od nich odvodené prídavné mená majú *l*: *úmysel, smysel, priemysel* a pod. Tieto slová skloňujú sa podľa vzoru „dub", majú teda v nominatíve množného čísla príponu *-y: úmysly, smysly*. Netreba vari zvlášť zdôrazňovať, že ani v prídavných menách *úmyselný, smyselný* niet mäkkého *ľ*.

Újazdná mešt. škola? — Slovenčina nepozná slova „újazd" na označenie oblasti, územia, preto správne pokračovaly tie naše odborné a denné časopisy, ktoré začaly písať *obvodná mešt. škola*.

Spolupriateľ, spolupartner? — Veru v istých novinách čítali sme už aj tieto slová. Zas dôkaz, ako sa kazí dobrý jazykový cit. Ak sme doteraz mali slová *partner, priateľ* a ak sme ich dobre rozumeli, nenačim ich rozširovať o slovo „spolu". Keby novotvar „spolupartner" mal iný význam ako slovo *partner*, nemohli by sme mať proti nemu nijakej námietky, ale keďže ho nemá, nemôžeme mu priznať miesto v našej reči.

V prvom rade-predovšetkým. — Uznávame, že novinárska slovenčina potrebuje isté zvraty, ktoré sa ustavične opakujú. Ale nemožno súhlasiť s tým, keď tieto zvraty poškodzujú spisovnú reč. Hľa, aspoň jeden príklad. Prečítajte si ktorékoľvek slovenské noviny, v každom čísle i niekoľko ráz najdete výraz „v prvom rade", hoci „v druhom rade" darmo by ste hľadali. V našej novinárskej slovenčine takmer dôsledne sa píše iba „v prvom rade" a zabúda sa, že takýmto činom vykynožili by sme slovo *predovšetkým*. — Miesto výrazu „v prvom rade" odporúčame niektoré z týchto slov: *predovšetkým, najsamprv, najprv*, lebo tieto slová sú natoľko srozumiteľné, že netreba ich nahradzovať výrazom „v prvom rade", ktorý má osobitné značenie.

Samotný-sám. — Slovo *samotný* patrí k podstatnému menu *samota*, t. j. osihotenosť. Nehovorme a nepíšme: v postave samotného kráľa, miesto: v postave samého kráľa. Medzi slovami *sám* a *samotný* je značný významový rozdiel, preto neslobodno dopustiť, aby namiesto slova *sám* nastúpilo slovo „samotný".

Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačil Knihtlačiarsky úč. spol. v Turčianskom Sv. Martine.

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK V. ČÍSLO 2—3.

Belo Letz:

NOMINA ACTIONIS.

Okrem hojných nomina agentis, čo označujú obyčajne osoby, druhú hlavnú kategoriu deverbatív tvoria mená dejového významu (nomina actionis). Na rozdiel od činiteľských slov sú abstraktami so sémantickou funkciou slovies, z ktorých vznikly. No ako niektoré prípony nomina agentis neobmedzujú svoj zástoj iba na osoby, ale zahrnujú i názvy vecí (*rapkáč, vysielač, škripec*) a sú vhodné i pre nástroje (nomina intrumenti), ktorými sa niečo robí (*šparák, bodák*), tak mená s niektorými sufixami dejového významu odkláňajú sa zas ešte častejšie od svojej základne a povedľa abstraktných slov tvoria sa nimi aj konkréta (*chodba, britva, ohryzok* ap.).[1] O morfonologickej príbuznosti týchto obidvoch skupín deverbatívnych svedčí na pr. i bezpríponový spôsob odvodzovania, ktorý je pravidelný pri dejových menách, no možno ho zistiť aj v slovách, čo sa prikláňajú k činiteľskému značeniu (*sused, knihomil, darmošlap* ap.).

Už z týchto niekoľkých pozorovaní o nomina actionis vyplýva, že hoci vznikaly na tej istej slovesnej báze alebo málo odchodnej, jednak povahou svojich prípon a jednak vývinom nastaly pri nich rozdiely v dejovej sile a vo význame. Tieto diferencie sú medzi nimi také veľké, že neraz ani spoločný ich pôvod nie je spoľahlivou mierou pre ich zaradenie do kategorie slov dejového významu, keďže na rozdiel od slov so silnou závislosťou od derivačného základu, mnohé sem patriace mená majú okrem svojho pôvodu naozaj málo spoločného so slovesom, z ktorého vznikly.

No dejová sila a pomerne často pozmenený význam týchto deverbatív nie sú dosť pevné kritériá pri posudzovaní ich akciál-

[1] A. Leskien, Grammatik der serbo-kroatischen Sprache I, 281.

nosti, čo znamená, že je, ako sa zdá, takmer nemožné určiť hranicu, za ktorou slovo už nie je dejového značenia, ale jednoduché alebo špeciálnu funkciu majúce deverbatívum. Preto v niektorých kmeňosloviach obmedzuje sa veľmi ich počet, a i keď sú (na pr. u Miklosicha[2] medzi primárnymi odvodeninami, o niektorých nehovorí sa ako o nomina actionis; naopak zasa, pripúšťajú sa deverbatíva do tejto kategorie v plnej miere, a to neraz i vtedy, keď sú väčšinou konkrétneho významu (na pr.: *palivo, krmivo* ap.) a označujú prostriedok alebo nástroj. (Leskien, uv. m. str. 287 a nasl.)

Dôležitú složku dejovej sily obsahujú a modifikáciu významu sprostredkujú predpony a sufixy nomina actionis. Ak sú prefigované, ich slovesný charakter býva intenzívnejší, preto deverbatíva sú často predponové kompozitá. Keďže pochopiteľne k jednému slovesu predrážajú sa striedavo rozličné prefixy a majú vplyv na usmerňovanie jeho značenia (*napísať, vypísať, opísať* ap.), rozumie sa, že z nich utvorené mená zachovávajú si prefixom nadobudnuté vlastnosti (*nápis, výpis, opis* ap.).

Dejové prípony pristupujú obyčajne ku koreňu slovesnému priamo (*chrap-ot, zlom-ok, mýl-ka*) alebo so sprostredkujúcou hláskou (*driem-o-ta*) a sú jednak čiro dejové, t. j. nemajú iných derivačných úloh (na pr.: *chrapot, ža-tva*), a jednak iba čiastočne dejové (*zlom-ok — štvrt-ok, prechádz-ka — žien-ka, čítan-ie — uhlie*).

Zo všetkých možnosti tvorenia nomina actionis za najčirejší dejový sufix sa uznáva *-ie* (*-bje*) podstatného mena slovesného, hoci tu nejde ani o priamu deriváciu z kmeňa slovesného, ale o deadjektívum, vzniklé z tvaru prídavného mena, pravda, verbálneho, t. j. príčastia trpného. Treba ho jednako uviesť na čele všetkých prípon dejového značenia, najskôr preto, lebo niet ani slovesa, z ktorého by sa nemohlo utvoriť, a potom najmä pre tú príčinu, že je typom „vlastného tvorenia slovesných abstrákt v užšom slova smysle“ (Leskien, uv. m. str. 290), a to najsilnejšieho dejového významu: *nesenie, čítanie, volanie, prosenie, hriatie* ap.

Pre tieto vlastnosti môže sa pokladať za základ aj pri posúdení spomínanej akciálnosti, lebo všetky ostatné nomina actionis sa viac-menej odkláňajú k zreteľnej substantívnosti na škodu dejového značenia. Pravda, sú v tejto skupine derivačné výsledky, čo sa môžu niekedy nahradiť aj podstatným menom slovesným (na

[2] F. Miklosich, Vergleichende Stammbildungslehre.

pr.: *zánik-zaniknutie, pád-padnutie* ap.), no často tieto synonymické zámeny sú nemožné.

A tak okrem sufixu *-ie* (*-ьje*), ktorý s hľadiska nášho systému ako deadjektívny už nepríde do úvahy, rozdeľujú sa prípony nomina actionis A) na samohláskové, a to *o-, jo-, a-, ja-* a *i*-kmeňové a B) na spoluhláskové: *-ok* (*-ъkъ, -ьkъ*), *-ot* (*otъ*), *-ch* (*-chъ*), *-ka* (*-ъka, -ьka*), *-ta, -ba, -itba* (*-ьba*), *-tva, -t* (*-tь*) ap. Tieto prípony sú I. mužského a II. ženského rodu.

I. Dejové prípony mužského rodu.

A) Samohláskové prípony.

So synchronického stanoviska samohláskové prípony mužského rodu 1. *o*-kmeňové a 2. *jo*-kmeňové sú vlastne bezpríponové a rozoznávame ich podľa tvrdého a mäkkého zakončenia.

1. Bez prípony (-ъ).

Keď sa slovesný koreň stane substantívom a derivačný výsledok sa zaradí k mužským *o*-kmeňom (stsl. *plavъ, zakolъ, sъborъ, ukazъ, zakonъ;* srb. *splav, izbor, prikaz;* rus. *priplavъ, izborъ, nakladъ*; čes. *průplav, výbor, odkaz, výpis*; poľ. *splaw, zbor, dokład, wypis* ap. Miklosich, uv. m. str. 2. a nasl.), koreňová hláska sa často pozmení, a to najmä striedaním. Tu podstatné meno sa odchýli od slovesnej formy, jeho dejové značenie sa zredukuje a slovo má neraz i význam konkrétny.

Z rozličných možností koreňovej hlásky treba uviesť striedanie:

e/o: *-bor* (*ber-*): *sbor, výbor, prebor, príbor* ap.; *brod* (*bred-*), *hrob* (*greb-*) *chod* (proti *šьdъ*); *mor* (*mьr-*); *nos* (*nes-*); *plot* (*plet-*), *tok* (*tek-*), *vod* (*ved-*), *pozor* (*zьr-*) ap.

ę/ǫ: *blud* (*błęd-*), *pruh* (*pręg-*) ap.

v skupinách *tert-telt*: *mrak* (*mrьk-*), *mráz* (*mrьz-*), *smrad* (*smrьd-*), *svrab* (*svrьb-*), *oblak* (<*obvlak*), *povraz* (*vrьz-*) ap.

u/ov: *obrus* (**brъsnǫti*), *duch, vzduch* (*dъch-*); *krov* (*kry-*), *rov, kov, -zov*, na pr. *názov* ap.[3]

Bez ohľadu na eventuálne zmeny koreňového vokálu možno uviesť okrem šiestej triedy deverbatíva, skrsnuté vo všetkých ostatných triedach:

1. Sloveso prvej triedy je základom slov: *-tok*: *odtok, ráz-*

[3] W. Vondrák, Vergleichende slavische Grammatik I, 494 a nasl.

tok roztok, výtok, prítok ap.; *-tras*: *otras, pretras* ap.; *-vod*: *podvod, vývod, závod, návod* ap.; *-zor*: *pozor, názor, výzor, obzor* ap.; *-rast*: *dorast, vzrast, podrast* ap.; *obed, oblak, oblek*; *-jem*: *príjem, dojem, objem, snem*; *mor, úmor, krov, rov* ap.

2. Sloveso druhej triedy je základom slov: *-sah*: *dosah, zásah*; *stih, dostih*; *vrh, návrh, rozvrh*; *ťah, obťah, výťah*; *-had*: *odhad, dohad*; *shluk*; *dych, oddych, výdych, vzdych* ap.

Poznámka. — Keďže nomina actionis tvoria sa od slovesného koreňa, nevedno, či derivačným základom nie je i sloveso piatej triedy: *dohľad, dobytok, mih, návyk, odpad* ap.

3. Sloveso tretej triedy je základom slov: *pohov, let, oblet, odlet, zálet, prezvedy, hľad, výhľad, vzhľad, priehľad, krik, výkrik, puk, rozpuk*, ap.

4. Sloveso štvrtej triedy je základom slov: *nácvik, nákup, nálep, nával, objav, oddiel, odraz, odskok, omyl, otlak, oznam, pochop, pôrod, prečin, prejav, prelom, prídel, prielom, priepust, prístup, rázštep, smier, súcit, súhlas, údel, úchyl, úpust, výdel, výjav, výkup, výmlat, výron, zákal, zákrut, zápas, zárod, záves, zjav* ap.

5. Sloveso piatej triedy je základom slov: *domer, ohyb, pohyb, príčes, prierez, príkaz, rozkaz, sosyp, sväz, účes, úkaz, útes, výmer, výskum, pozyv, preteky, rozmer, vzkaz, zápis, dotaz, kres, maz, nadpis, násyp, obraz, obväz, odpis, opis, podkop, podsyp, popis, hon, náter, prieber, príhon, rozbor, výber, výbor, výhon.* Ak koreň slova dozrieval na samohlásku, pristúpilo k deverbatívu *-v*, aby sa predišlo hiátu, na pr. *odliv* (vlastne *odlev*!), *ohrev, úsmev, výsev, stav* ap. (Miklosich, uv. m. str. 2.)

Značenie týchto deverbatív je väčšinou abstraktné, ale niektoré ich doklady sa zaužívaly ako slová konkrétne. Okrem uvedených už mien so stupňovaním v koreni (na pr. *povraz, roztok, obed, krov* ap.) konkrétne sú na pr. *otlak, výkres, obväz, osúch, otvor, účes, príkrm, schod, výťah, záhyb, zdrap* ap.

Skôr k menám činiteľského významu ako sem by sa mohly rátať kompozitá, ktorých druhá časť označuje vlastne činnosť veci, charakterizovanej prvým členom složeniny: *časomer, hladomor, hromosvod, hromotresk, ľadolom, liehomer, liehovar, chválospev, kávovar, prírodoskum, vodovod, vajcovod, samotok, vodomet, vodojem* ap.

Skrsly na spôsob bezpríponových nomina agentis (ako: *rodo-*

ľub, knihomil, ľudojed ap.), lenže subjektom v týchto slovách obsiahnutej činnosti sú veci.

2. Bez prípony (-ъ).

Toto bezpríponové odvodenie vytvorilo za staršej vývinovej fázy niekoľko deverbatív (stsl. *boj, loj, ustroj*; srb. *boj, loj, broj*; r. *boj, izboj, stroj*; čes. *boj, rozbroj, lůj*; poľ. *wyboj, naboj, stroj;* Miklosich, uv. m. str. 3 a nasl.), čo mávajú v koreni zasa striedanie samohlásky: *-bojь* (*bьj-*), *gnojь* (*gniti*), *pokojь* (*počiti*), *ukrojь* (iba *krojiti*), *lojь* (*lьj-*), *zdroj* (*rinǫti*), *povoj* (*vьj-*) a pod. (Vondrák, uv. m. str. 497.)

Keď sa porovnáva funkcionálna zaťaženosť týchto slov s menami, čo doznievajú na tvrdú spoluhlásku v dneskajšom jazyku, vidno, že tvorivosť je už pri nich takmer bezvýznamná. A tak z terajších dokladov možno uviesť: *-boj*: *príboj, výboj, náboj, odboj* ap.; *hnoj, loj, závoj, nápoj, bôľ, plač, pokoj, úkroj, roj, zdroj, znoj, rozbroj*. So synchronického hľadiska sem patria i slová, ktorých koreň doznieval na samohlásku, a pristúpilo k nim teda *-j*, aby sa predišlo hiátu (porov. funkciu *-v* pri tvrdom zakončení), na pr. *predaj, výdaj, vydaj, dej* ap.

Podľa pôvodu druhej časti složeniny sem patria: *červotoč, kolotoč* (*bôľhoj*) a číro formálne, no nie značením aj *svetobôľ, parostroj* ap. Vznikly asi na spôsob slov *medveď, zlodej* ap.

Napokon ako pri menách tvrdého vyznievania tejto skupiny aj tu môže ísť okrem abstraktného značenia i o konkrétne, a to pomerne dosť často, na pr. *hnoj, náboj, loj, závoj, znoj, kolotoč* ap.

B) Spoluhláskové prípony.

1. Prípona *-ok* (*-ъkъ, -ьkъ*).

Okrem zdrobňovacej úlohy (*kepeň-kepienok, kameň-kamienok*), a najmä deadjektívnej podoby, hoci deverbatívneho pôvodu (*dobytok, začiatok* ap.), prichodí prípona *-ok* (stsl. *izlomъkъ, primêsъkъ*; srb. *ugrizak, pridavak, upadak*; rus. *ogarokъ, počinokъ, nalivokъ*; č. *paběrek, omlatek, oddavky*; poľ. *gniotek, ogryzek, lejek* ap. Miklosich, uv. m. str. 254 a nasl.) hojne i vo funkcii slov dejového značenia.

Keďže najmä pri deminutívnych slovách derivujú sa ňou obyčajne mená v etymologickom slova smysle, t. j. neslovesného pôvodu, v porovnaní s dokladmi, čo vychodia na samohláskový

sufix nomina actionis, prikláňajú sa jej doklady ešte zreteľnejšie k substantívnemu charakteru. Dôkaz tejto mienky možno vidieť hlavne v okolnosti, že z toho istého slova užívajú sa deverbatíva i samohláskové i spoluhláskové s príponou *-ok*, pričom pri prvých dbá sa skôr o zreteľ slovesný a pri druhých ide väčšmi o výsledok slovesného deja ako substantíva: *výstrih-výstrižok, výťah-výťažok, odpad-odpadok, nálep-nálepok, prívar-prívarok, výmlat-výmlatok, zárod-zárodok, záves-závesok, sväz-sväzok, výhon-výhonok* ap.

Ináč bez ohľadu na tento dvojaký úzus vznikaly slová so sufixom *-ok* zo všetkých slovies okrem šiestej triedy:

1. Sloveso prvej triedy je základom slov: *ohryzok, zmätok, úkradok, prírastok* ap.

2. Sloveso druhej triedy je základom slov: *ústrižok, odpočinok, zákusok, úpadok, odpadok, poklesok* ap.

3. Sloveso tretej triedy je základom slov: *ohorok, ostarok.*

4. Sloveso štvrtej triedy je základom slov: *zlomok, domlatok, odhodok, prívarok, prílepok, úlomok, oškvarok, prístupky, prítulok, ústupok, úsudok,* (*úškľabok*), *útulok, omlatok, nálepok, odhodok, zvyšok* ap.

5. Sloveso piatej triedy je základom slov: *obrezok, úhrabok, odrezok, výhonok, sväzok, prístavok* ap.

V slovesách s koncovým koreňovým vokálom pristupuje zasa hiátové *-v-*, na pr.: *prídavok, závdavok, obsevok, výhrevok* ap.

Odvodzovanie mien neslovesného pôvodu s príponou *-ok* nie je príčinou iba zreteľnejšej substantivizácie týchto deverbatív, ale i častého ich konkrétneho alebo polokonkrétneho značenia: *ohryzok, ústrižok, výstrižok, zákusok, prívarok, oškvarok, valok, rázporok, opasok* ap.

Poznámka. — S významovej stránky sem by sa mohly zaradiť aj podstatné mená, odvodené z príčastia trpného s príponou *-ok*, kde, ako sa zdá, podoba participia je často iba pomocná, a to preto, aby k slovesu, čo doznieva v koreni na samohlásku, mohol pristúpiť sufix so začiatočným vokálom.

Pomer týchto slov (na pr.: *prípitok, úkrytok, závitok, úžitok* ap.) k nomina actionis je ten istý ako vzťah participiálneho základu deadjektív k nomina agentis; porov. *prírastok, úžitok* — *kupec, poslanec.*

2. Prípona *-ot* (*-otъ*).

S hľadiska abstraktného významu na jednej rovine s neutrálnym *-ie* treba zaznamenať dejový sufix *-t*, ktorého sprievodné vokály *-o-* a *-e-* sú tvorivé v našom dneskajšom jazyku iba s variantom *-o-*, pokým staroslovienske a inoslovanské doklady, i keď svedčia o hojnejšej miere *-o-*, jednako vychodia i na príponu *-et* (stsl. *trepetъ, klokotъ, šьpьtъ*; srb. *klepet, treset, klokot, šopot*; rus. *chlebetъ, trepetъ, klokotъ, lepetъ*; čes. *chrapot, dupot, šumot*; poľ. *świepiet, błyskot, grzmot* ap. Miklosich, uv. m. str. 188 a nasl.).

Niektoré nomina actionis s príponou *-ot* sú deverbatíva iba v najširšom slova smysle, lebo neskrsly vlastne zo slovesného koreňa, ale najmä rovno z citoslovca, pravda, z takého, čo sa uplatňuje i vo funkcii verbálnej. Sem patria slová, z ktorých derivačného základu netvorí sa sloveso priamo (**chichať, *drkať, *hahať* ap.), ale iba prostredníctvom týchto už hotových slov (*chichotať, drkotať, hahotať* ap.), na pr.: *chichot, hahot, klokot, frfot, rapot, šepot* ap.

No oveľa väčšia časť týchto abstraktných mien vznikla zo slovesného koreňa, teda ako aj iné nomina actionis, a to najmä od slovies piatej triedy: *buchot, crkot, čľapot, drnkot, gagot, hrkot, hrmot, hukot, chrapot, jagot, jasot, klepot, kyvot, mihot, mľaskot, pleskot, prskot, revot, škripot, štekot, štrkot, štrngot, šuchot, tlieskot, treskot, vreskot.*

Slovesný základ často býva pôvodu onomatopoického, a to a) dojmu sluchového a b) dojmu zrakového.

a) Onomatopoické slovo sluchového dojmu je základom slov: *brnkot, buchot, cengot, crkot, čľapot, drnkot, frfot, gagot, hrkot, klokot, mľaskot, praskot, pľaskot, štrngot, šuchot, treskot, žblnkot* ap.

b) Istý stupeň zrakového dojmu vystihujú na pr. slová: *ligot, jagot, jasot, mihot, blkot* ap.

Poznámka. — Tento onomatopoický základ doznieva obyčajne na hrdelnú spoluhlásku, alebo, a to zriedkavejšie, na pernicu. Ak je onomatopoické slovo iného zakončenia, abstraktá na *-ot* sa od neho netvoria, na pr.: *bác, bumst* ap.

3. Prípona *-ch* (*-chъ*).

Táto prípona odvodzuje iba niektoré slovesné korene, vyznievajúce na samohlásku (stsl. *smêhъ, spêhъ, sluhъ*; srb. *smijeh*, chorv. *pospih*; rus. *směchъ, uspêchъ*; čes. *smích, prospěch*; poľ. *czuch,*

śmiech, dośpiech ap. Miklosich, uv. m. str. 188 a nasl.), a jej funkcia, zdá sa, je tá istá alebo podobná ako úloha pomocných hlások *v* a *j* pri identických podmienkach. Niekoľko jej dokladov: *smiech, čuch, sluch, duch, vzduch, -spech*: *prospech, úspech*; *rozmach.*

Poznámka. — Naisto so sufixom *-ch* vzniklo, a to z neurčitkového kmeňa na spôsob nomina agentis, slovo *ženích.*

II. Dejové prípony ženského rodu.

A) Samohláskové prípony.

Samohláskové nomina actionis ženského rodu sú v kategorii podstatných mien 1. *a*-kmeňové, 2. *ja*-kmeňové a 3. *i*-kmeňové, ktoré so stanoviska synchronického sú v dneškajšom jazyku bezpríponové.

1. Prípona *-a* (*a*-kmene).

Ak zo slovesa vznikne podstatné meno, doznievajúce na kmeňové *-a* (stsl. *obava, chvala, podъpora, oslaba*; srb. *podpora, zadjeva, zaloga*; rus. *potrava, koloda, potêcha*; čes. *osnova, podpora, poroba*; poľ. *strawa, uciecha, nakaza* ap. Miklosich, uv. m. str. 2 a nasl.), jeho koreňová hláska sa niekedy pozmení ako pri mužských kmeňoch, a to striedaním alebo predĺžením, na pr.: *-pona* (*pъn-*): *opona, spona, zápona*; *-toka* (*tek-*): *stoka, zátoka*; *-kova* (*ku-*): *podkova, nákova*; *diera* (*der-*), *sláva* (*slov-*), *para* (*per-*) ap. (Vondrák, uv. m. str. 501 a nasl.)

Ináč v slovnom bohatstve týchto deverbatív uplatňuje sa hojne iba štvrtá trieda slovesná, a to najmä svojimi sekundárnymi odvodeninami, pokým ostatné slovesné triedy sú zastúpené alebo iba ojedinelými dokladmi, alebo už čiastočne uvedenými a s kmeňovej stránky primárnymi menami.

1. Sloveso štvrtej triedy je základom slov: *kúpa, jazda, zábava, rozluka, zvada, záhuba, skaza, záloha, náhrada, príhoda, obľuba, záľuba, oprava, sprava, premena, obrana, pocta, úľava, pokora, záloha, náplava, osveta, potvora, ozdoba, pomsta, nuda, oprava, osada, obnova, príčina, chyba, nákaza, odplata, oslava, mrva, náhoda, nákaza, návšteva, nevera, obroda, obruba, obsluha, pochvala, snaha, strata, výloha, výroba, zákruta, zátopa* ap.

2. Sloveso inej triedy je základom slov: *závora, klada, nádcha, veda, vrava, ihra, dohra, prísaha, spŕcha, úschova, zhŕda, budova, osnova, vláda, črta* ap.

Abstraktný význam tejto skupiny narušujú čiastočne na pr. mená: *opona, zápona, podkova, nákova, para, obruba* ap. Slovo *suseda* (ako v mužskom rode *sused*) označuje okrem konkrétnosti aj osoby.

Druhou časťou svojej složeniny sem patria z kategorie substantívnych kompozít: *činohra, smutnohra, spevohra, ľudovláda, krutovláda, samovláda, mravouka, vierouka, víťazosláva, rovnováha, samospráva* ap.

Pomocné *-v-* sa vkladá po otvorenom koreni slovesnom, na pr. v ženských deverbatívach: *poleva, postava, zástava* ap.

2. Prípona *-a* (*ja*-kmene).

Na rozdiel od *a*-kmeňov mäkká koreňová spoluhláska charakterizuje *ja*-kmeňové deverbatíva (stsl. *staja, šija, svěšta*; srb. *graja, pogonja, svijeća*; rus. *staja, kormlja, kuplja*; čes. *stáje, chůze, vůle*; poľ. *baja, karmia, (karm), kupia* ap. Miklosich uv. m. str. 3. a nasl.).

Tieto podstatné mená sú utvorené zasa 1. najmä zo slovies štvrtej triedy, pokým 2. korene ostatných tried prichodia zriedkavejšie.

1. Sloveso štvrtej triedy je základom slov: *núdza, sadza, vôľa, svieca, chôdza, pláca, hrádza* ap.

2. Sloveso inej triedy je základom slov: *priadza, paša, hrable, vôňa* ap.

Podľa historického zreteľa sem by bolo treba zaradiť aj slová *kúpa* a *krma* (i *krm*), ale keďže vývinom zrušila sa mäkkosť ich koreňovej spoluhlásky, v terajšej slovenčine patria tieto deverbativa k *a*-kmeňom, a to i svojím skloňovaním.

Pomocná hláska *-j-* sa vkladá po otvorenom koreni slovesnom, na pr. v slovách: *staja* (i *stajňa* so sufixom nomina loci, Pravidlá 283), *pomyje, nádeja,* (i *nádej*), *šija*. Slovo *chvoja* (*chvi-, chve-*) má *-j-* striedaním.

V pomerne úzkej tejto kategorii nomina actionis je i dosť mien konkrétneho značenia, na pr. *šija, staja, chvoja, pomyje, sadza, svieca, priadza, hrable* ap. Tento zjav súvisí nepochybne s poznatkom, že proti dosiaľ uvedeným prefigovaným slovám dejového významu *ja*-kmene majú pomerne málo týchto kompozít.

3. Bez prípony (*-ъ*).

Na mäkkú spoluhlásku zakončené deverbatíva ženského rodu sú takisto zriedkavé a netvorivé už v dneskajšej reči, ako sa zi-

stilo pri *jo*-kmeňoch (stsl. *sъnêdь, sъmetь, lъžь, zapovêdь*; srb. *lažь, nedostiž, zakrić*; rus. *kladь, roskošь, kolomazь*; čes. *chuť, lež, směs;* poľ. *łež, maź, śmieci* ap. Miklosich, uv. m. str. 54 a nasl.).

Ak sa porovnáva ich počet v staroslovienčine s našimi dokladmi, môže sa hovoriť o ich redukcii, no nie ozajstnej, ale vzniklej pozmenením rodu slovesnej odvodeniny a jej prechodom k vzorom mužského rodu (na pr. *vzrast, -syp, obed, úžas* ap.).

K tejto bezpríponovej kategorii možno jednako rátať ženské mená: *spoveď, odpoveď, výpoveď* (< *vêd-*), *lož* (< *lъgъ-*), *reč* (< *rêk-*), *rozkoš* (< *koch-*), *smeť* (< *met-*), *úvrať* (< *vra-*), *smes* (< *mês-*), *obuv* (< *u-*); *žeň, smes, chuť, náplň, výplň* ap.

Druhou časťou kompozita je nomen actionis v slovách: *cudzoložь, samopaš, prostopaš* (< *paš-*), *kolomaž* (< *maz-*), *ratolesť* (< *letorast*) ap. — Konkrétneho značenia sú na pr. *smeť, úvrať, obuv, ratolesť, kolomaž* ap.

B) Spoluhláskové prípony.

1. Prípona *-ka* (*-ъka, -ьka*).

Podobne ako mužský sufix *-ok* sa vyznačuje rozličnými funkciami, ani úloha ženskej prípony *-ka* nie je iba deverbatívna, ale z veľkej časti denominatívna: zdrobňovacia (*slamka, kravka*), deadjektívna (*výška, malinovka*) a prechyľovacia (*krajčír-ka, občian-ka*).

Keďže pri tejto derivačnej pestrosti ide najmä o mená osôb a vecí, patrí *-ka* (stsl. *gadъka, prêpojasъka, tъčьka*; srb. *varka, plačka, polijevka*; rus. *zabírka, zadvížka, kolyska*, čes. *sbírka, vdavky, procházka*; poľ. *dobierka, mylka, stojka* ap. Miklosich, uv. m. str. 266 a nasl.) k dejovým príponám, čo nielen s formálnej, ale i s významovej stránky substantizujú pomerne dosť zreteľne slovesný základ a odchyľujú sa často od akciálnej abstraktnosti. No pokým sa úzus slov na *-ok* môže zamieňať hojne s bezpríponovými deverbatívami, iba zriedka býva, že by sa to mohlo povedať o ich paralelných ženských kategoriách, keďže z toho istého slovesa odvodzuje sa len výnimočne i slovo bezpríponového *a-* (*ja-*) kmeňa i meno so sufixom *-ka*, a i vtedy je medzi nimi významový rozdiel: *priadza-priadka*; *výloha-výložka*; *rozluka-rozlúčka*; *predloha-predložka* ap.

S hľadiska stavby slova rozdeliť sa môžu tieto deverbatíva 1. na mená, utvorené zo slovesného koreňa, teda na spôsob do-

terajších nomina actionis a 2. na mená, vzniklé najpravdepodobnejšie zo slov činiteľského významu so sufixom *-áč* alebo *-ák* so značením niekedy aj pejoratívnym.

1. Základom slova býva najmä sloveso štvrtej a piatej triedy, pokým ostatné slovesá prichodia iba zriedka: *krutka mýlka, obálka, odrážka, predložka, prihláška, príklonka, rozlúčka, spojka, vložka, vyhláška, zádrapka, odchýlka, príučka; behávka, hádka, chrumka, kolíska, narážka, obriezka, odrážka, otázka, prednáška, prechádzka, premávka, sbierka, sýpka, štipka, výčitka, výnimka, zátrepka; obliečka, priadka, zápletka, triaška, prehliadka, spomienka, maľovka, vakovka, poľovka* ap.

2. Základné slovo činiteľského významu je alebo ozajstné, alebo iba neživá forma s príponou *-ka*: *babračka, behačka, dračka, kopačka, kýchačka, lapačka, odberačka, opletačka, papračka, písačka, pračka, prplačka, šibačka, zabíjačka* ap.

2a. Takto prichodia od toho istého slovesa trojaké formy: nomina agentis: *kopáč*, (prechyľovaním:) *kopáčka* a nomen actionis *kopačka*; podobne: *práč* (i miesto), *práčka*, *pračka*; *babrák*, *babráčka*, *babračka* ap.

Ako slová konkrétneho značenia zaužívaly sa, na pr. *chrumka, kolíska, krkva, obálka, obliečka, sýpka, výložka* ap.

2. Prípona *-ta* (*-ota*, *-eta*).

Feminína, čo vyznievajú na príponu *-ta*, sú abstraktá: obyčajne deadjektívne (*čistota, dobrota*) alebo kolektíva, vzniklé z podstatných mien (*mrákota, divota*) a iba zriedka deverbatíva (stsl. *blъvota, mъčьta*; rus. *dremota, kleveta*; čes. *dřímota, kleveta*; poľ. *bazgrota, gryzota, lakota* ap. Miklosich, uv. m. str. 162 a nasl.).

Medzi ich koreňom a príponou *-ta* je sprostredkujúci vokál, a to väčšinou *o*, najmä ak ide o ženský variant prípony *-ot* (na pr. *lopota*).

Dejovú príponu *-ta* (*-ota, -eta*) majú v terajšej slovenčine, na pr. mená: *driemota, žobrota, lakota, lopota, klebeta* (*hryzota*) ap.

Slovo ‚*robota*' nie je vraj, ako by sa zdalo, deverbatívum, ale podstatné meno hromadného značenia, odvodené od substantíva (stsl. *rabota* [< *rabъ*], rus. *rabota*, poľ. čes. *robota*. Vondrák, uv. m. str. 581), hoci v slovenčine je sloveso *robiť*, a nie na pr. *robotať.

3. Prípony *-ba* (*-ъba*).

Hoci niektoré doklady s príponou *-ba* zdajú sa byť utvorené z podstatných mien (*svadba*<*svat, družba*<*druh*), a nie zo slovies (Leskien, uv. m. str. 283), jednako sem patriace slová sú obyčajne abstraktá slovesného pôvodu (stsl. *borьba, dêlьba, gǫdьba, mlatьba*; srb. *djelba, ženba, svedba, tužba*; rus. *gonьba, kosьba, orьba, prosьba*; čes. *dlažba, hradba, sazba, vazba*; poľ. *gańba, grozba, wrożba* ap. Miklosich, uv. m. str. 213 a nasl.), i keď ide o sekundárnu deriváciu, teda o sloveso, vzniklé z podstatného mena, na pr.: *liečba (liečiť*<*liek*. Vondrák, uv. m. str. 604 a nasl.).

Ostatne so stanoviska historického základom odvodenia nie je tu vraj číry koreň, ale z neho skrsnuté *i*-kmeňové substantívum, a preto býva koreňová spoluhláska mäkká. Slovesné východisko derivačné býva pri týchto nomina actionis najmä štvrtej triedy a zriedkavejšie piatej triedy, pokým ostatné doklady sú takmer ojedinelé: *hanba, hrozba, kosba, liečba, mlatba, paľba, streľba, prosba, sudba, šiaľba, ťažba, túžba, tvorba, veštba, výučba, ženba, pochvaľba, borba, služba, dlažba, hradba*; *merba, orba, plavba, rezba, sadzba, sberba, väzba*; *hudba, klenba, držba, maľba* ap.

Po zániku jerovej hlásky (*-ъba*) koreňová hláska sa pripodobnila k znelej spoluhláske prípony, i keď je medzi nimi morfonologický švík, na pr.: *svadba* (*svat-*); no dosiaľ je proti živej výslovnosti: *prosba, kliatba, veštba, prosba* ap.

Od slovesa *siať* užívajú sa dvojtvary *sejba* a *siatba;* prvé slovo z prítomníkovej podoby (*sejь-ba*) a druhé z tvaru neurčitkového so sufixom *-tba*. Dlhosť koreňovej samohlásky sa niekedy skracuje, na pr.: *mlatba* (*mlát-*), *paľba* (*pál-*), *sadzba* (*sádz-*), *väzba* (*viaz-*) ap.

4. Prípona *-tba, -itba.*

Vplyvom prípony *-ba* a infinitívneho *-ti* vyvinuly sa zo sufixu *-tva: -tba, -itba* (stsl. *oratba, sêtba, svętitba, želêtba* ap. Miklosich, uv. m. str. 178; srb. *sjedba, bjelidba, prašidba* ap. Leskien, uv. m. 283 a nasl.).

Slovenské doklady tohto tvorenia sú alebo z kmeňov, doznievajúcich na samohlásku, na pr.: *siatba, kliatba,* alebo dvojtvary k slovám s príponou *-ba*: *honba-honitba, ženba-ženitba, kosba-kositba* ap. Výnimka je nomen actionis *modlitba* (stsl. *molьba* < *mo-*

liti), kde je táto derivácia azda preto, aby sa predišlo ťažkej skupine spoluhláskovej.

5. Prípona *-tva*.

Pri porovnaní staroslovienskeho a inoslovanského stavu (stsl. *vъzdatva, gonitva, klętva, oratva, žętva*; srb. *kletva, žetva, jematva*; rus. *bitva, molitva, njatva*; čes. *bitva, pastva*; poľ. *bitwa, gonitwa, klętwa* ap. Miklosich, uv. m. str. 178) s terajšími slovenskými dokladmi, čo doznievajú na príponu *-tva*, možno tvrdiť, že sa ich derivačné bohatstvo zúžilo, lebo proti *-tva* býva na pr. *-tba* (*-itba*): *klętva-kliatba, gonitva-honitba*; rus. *molitva-modlitba*; *-ka*: čes. *bitva-bitka* ap.

Týmto činom zachovalo sa iba niekoľko deverbatív s príponou *-tva*, a nových nepribudlo: *žatva, pastva* (miesto, kde sa pasie; sem patria i slová s ďalšími príponami: *pastvina, pastvisko*), *britva, dratva, žertva* ap.

6. Prípona *-t* (*-tь*).

K pôvodným *i*-kmeňom patria nomina actionis, utvorené zo slovesného koreňa so sufixom *-t* (stsl. *pobytь, sъmrьtь, strastь, povêstь*; srb. *propast, zavist, svijest*; rus. *mastь, pamjatь, statь*; čes. *vlasť, smrť, masť*; poľ. *maść, smierć, rękojeść* ap. Miklosich, uv. m. st. 165 a nasl.).

Ich niektoré koreňové spoluhlásky pozmenily sa pred sufixom *-t*, a to takisto ako v infinitíve slovies vzoru *niesť*: *g, k* > *c*; *d, t* > *s*. (Porov. **metti* > *miesť*, **pekti* > *piecť* ap.) Niektoré doklady týchto deverbatív: *moc* (< *mog-*): *nemoc, pomoc, malomoc*; *časť* (<*čęs-* k *čit-*), *masť* (<*maz-*) *smrť* (<*mьr-*), *pamäť*, (<*mьn-*), *strasť* (<*strad-*), *priepasť* (<*pad-*), *povesť* (<*ved-*), *zvesť* (*sъvêstь*), *vlasť* (<*vlad*), *oblasť*; *závisť* (<*vid*), *nenávisť*; *pec* (<*pek*), *stať, postať, pažiť* (<*ži*[*v*]-), *rukoväť* (<*jьm, rękovętь*) ap.

*

Slová dejového značenia, čo doznievajú na uvedené prípony, nevyčerpávajú všetky možnosti odvodenín. Okrem nich sú ešte deverbatíva aj s inými sufixami, no alebo je ich funkcia modifikovaná v inom smere, ako sa už uviedlo (na pr. *palivo*), alebo sú ich doklady v slovenčine iba ojedinelé, a netvoria pre túto svoju vlastnosť osobitnú skupinu. Sem možno zaradiť na pr. i ženské substantíva na *-ež*: *krádež, lúpež* proti pomerne hojným srbochorvátskym

slovám tej istej derivácie: *derež, drijemež, grabež, krpež, lavež, metež, mutež, trpež, ribež, stalež* ap. (Leskien, uv. m. str. 284). Tento zjav má okrem hodnoty porovnávacej i silu dôkazu, že celkom pochopiteľne je funkcionálna zaťaženosť sufixov v jednotlivých slovanských rečiach niekedy značne odchodná.

Ján Smrek:

O KRÁSE RODNEJ REČI.

(Prednesené v bratislavskom rozhlase 28. XI. 1936.)

Krása rodnej reči — na tento titul možno sa v terajších našich časoch dívať dvojakým spôsobom: vážne aj ironicky.

Pravdivosť toho titulu vážne musíme ponímať vtedy, keď myslíme na našu rodnú reč pod zorným uhlom jej, povedal by som, absolútnej hodnoty. Totiž, keď ju skúmame v jej čistej forme, v jej vlastnej podstate. Keď ju skúmame na príklad ako jablko, ktoré ešte nie je napadnuté nijakým červom. Alebo keď ju skúmame ako hrdú gotickú stavbu, ktorej čistý štýl nebol ešte narušený zásahom nijakého fušera. Reč naša slovenská nám je takou hodnotnou, esteticky vzácnou stavbou, kým máme pred očami jej prvotné a rozličnými kazimírmi neprerábané stĺpy, klenby, steny aj oblúky.

Keď sa takto na našu rodnú reč dívam, mám pocit, že o jej kráse môžem hovoriť vážne, bez trpkej irónie. Ale len čo si ju začnem obzerať v tej forme, v akej ju dnes nachádzam v ústach veru až zúfale veľkého počtu našich vlastných ľudí — žiaľbohu, inteligentov — alebo na stĺpcoch našich i naoko našich novín, už mám po pýche. Lebo viem, že jej krása stáva sa problematickou. Je to jablko, do ktorého už neradno s istotou a s chuťou zahryznúť, lebo je v moci bacilov a červov. Je to budova, ktorá síce ešte nesie stopy svojho šľachetného slohu, ale na ktorej už poznať robotu dnešných nie staviteľov, ale obyčajných murárov, ba ani nie murárov, ale fušerov. Jeden oblok vidno v pôvodnej forme, druhý je už spotvorený. A všeličo sa takýmto spôsobom prerába na nej od fundamentov až po strechu.

Kto z nás bol naučený hľadieť na tú budovu s úctou i láskou, je teraz plný úzkosti a ľútosti, ba skoro aj hnevu. Hnevu vtedy, keď pozoruje, že ak jeden oblok na nej pokazil nejaký nepovolaný murár, ostatné obloky si už podľa toho zlého vzoru kazia sami majitelia.

Na Slovensku máme úrad na ochranu pamiatok, bez jeho dovolenia neslobodno vari vymeniť, obnoviť alebo zapotrošiť ani jeden oltárny obraz. — Ale reč, najdrahocennejšia pamiatka, živé dedičstvo po otcoch, nie je chránená, aspoň nie všetkými a v každej chvíli. Ona je nie pokladom muzeálnym, ale živým — preto ju hocikto beztrestne prerába a premaľúva.

Vezmime si do rúk veľký román Kukučínov „Mať volá", ktorý tento náš slávny niekdajší emigrant bol priniesol so sebou pri svojom návrate z Južnej Ameriky. Stavba viet v tomto románe pôsobí na nás už ako hudba z nebies, lebo my ju svojimi dnešnými schopnosťami už nevieme vylúdiť. Náš sluch pokazený je rečou novín, rečou večerníkov. Kukučín si do cudziny bol odniesol i svoju slovenčinu, ktorá pramenila čiste z ľudu — a v cudzom mori konzervoval ju v sebe za celé desaťročia. I doniesol nám ju nazpäť takú, že jeho román „Mať volá" nie je pre nás len cenným dielom literárnym, ale aj vedeckým: je pre nás drahocenným ukazovateľom čistého slovenského štýlu.

Ale koľkí na to myslíme a pamätáme? Pomaly sa musíme hľadať lampášom.

Do časopisu Kultúra nedávno ktosi napísal výborný článok o tom, že Slovák, ktorý žije za hranicami a zachoval si tam slovenčinu takú, akú nachádzal v slovenských knihách a časopisoch do prevratu, by reč dnešných našich novín už ledva rozumel. Lebo vety sú už v niektorých terajších novinách celkom inak poskladané; dobré a najpôvodnejšie slová veľmi často ustupujú pred takými, ktoré slovenskými nikdy neboly.

Pokúsim sa pravdivosť toho článku ilustrovať príkladom. Tu je jeden: „Jazda autom po silnici na Trnavsku znamená trvalé nebezpečie, že dôjde k úrazu. Pri stávajúcom stave tej silnice skutočne nie je dobre možné žiadať po riadičoch, aby tade s obľubou jazdili. Oprava tejto pre cudzinecký ruch tak dôležitej silnice mala byť ovšem dávno prevedená a síce na náklad zeme, poneváč okres postráda k tomu úhradu. O presadenie tohoto požiadavku nutno sa energicky zasadiť."

Prekvapuje Vás táto slovenčina? Azda už ani nie. Kedysi ste boli citlivejší, ale človek si vraj časom zvykne i na kapustu. I Vy ste si zvykli nerozčuľovať sa už ustavične — a noviny, čo takto píšu, už prijímate a čítate ako nevyhnutné zlo. A ani neviete ako, pekne pomaličky a mimovoľne i sami tomu zlu podliehate, a keby

ste sa teraz mali odrazu shovárať povedzme so svojím nebohým starým otcom, ten by otváral oči a uši, ako to hovoríte.

Aby moje argumenty znely presvedčivo, vytiahnem teraz, po tej ukážke odstrašujúcej slovenčiny, ukážku slovenčiny číročistej, takej, ktorú nazývame svojou rodnou a drahou. Počujte aspoň niekoľko náhodne vybraných viet z Kukučínovho románu „Mať volá":

„Na národný sviatok bol sa sredikal do mesta, že sa zabaví a vyhareuje, ako iné roky. Bol i sobral kamarátstvo, ale šanty mu nešly od srdca. Akási spruha sa v ňom nalomila: práve tá, ktorá ho hnávala pri takých zábavách." „Sňal pokrkvaný klobúk, poklonil sa, urobiac s ním hodný oblúk. Obrátil sa na opätku, skäroval do ulice, ktorá vedie do hora." „Ráno sa odkýval na námestie. Detváky sa tmolia okolo búd, starší klin klinom zaháňajú fažobu. Tri dni obecali na sviatkovanie." „Jelku videl prvý raz od toho rána v jeseni, keď sa odobral od nej. Zabúchalo zas srdce, nedalo sa okríknuť. Drží sa ešte nedorozumenia, ktoré sa v ňom usalašilo a rozrástlo, nemôže ho vysúdiť. I strach ho nadchodil pred ňou. Čo si bol len namyslel, pojedol pochabé huby? Ale trápia sa iní, nech sa potrápi aj ona. Nech vie, čo je hryzovisko. Začal jej vynášať gazdu, aký hodný človek. Potom mu prišlo odrazu bôľne. Jelka zachytila jeho smutný pozor."

Toto je niekoľko náhodne vybraných viet z Kukučínovho románu „Mať volá", napísaného v Južnej Amerike počas tridsaťročnej autorovej odlúčenosti od Slovenska. Niekto by dôvodil, že takto si čistú slovenskú syntax zachovať mohol ozaj len Kukučín, keďže bol preč od nás — a z našich domácich to už nikto nedokáže. To je mýlka! I my máme priam také možnosti písať slovenčinou až virtuózne lahodnou, len nám musí na tom záležať. Veď i kto ide drevo rúbať, nesmie sekerou sekať voslep, lebo si odsekne prsty. A používať reč ako nástroj jednako je len složitejšia i jemnejšia vec, ako rúbať drevo. Že by sme my už nevedeli to, čo Kukučín a iní z predošlých pokolení? Prosím, vezmite si do ruky takú knihu, akou je Kuprinova Sulamit v preklade Mikuláša Gacka. Budete ju čítať v očarení. — „Polož si ma na srdce svoje ani pečať, ani pečatný prsteň na ruku svoju, lebo láska je silná ako smrť a žiarlivosť ukrutná ako hrob: strely jej — strely ohnivé." „Chcem byť iba otrokyňou tvojou, Šalamún. Hľa, priložila som ucho k verejam dverí. A prosím, priklincuj ucho moje, podľa zákona Mojžišovho, na znamenie môjho dobrovoľného otroctva pred

tebou." „Sedem dní minulo od onoho rána, čo Sulamit vstúpila do kráľovského paláca. Sedem dní nasládzali sa ona i kráľ ľúbosťou svojou, a nemohli sa jej nasýtiť." — Len niekoľko viet letmo vybraných, a keď ich počúvate, pripomeňte si slovenčinu, akú čítavate dnes v rozličných povrchne posliepaných článkoch, a porovnávajte ten zvuk!

Príklady tiahnu, ale prečo sa má slovenský človek dať priťahovať skôr príkladmi zlými ako dobrými? Prečo má dopustiť, aby sa jeho inteligencia stala odrazom vplyvu, ktorý ju vynesie na posmech?

Máme mnoho problémov, ale čo sa rečového problému týka, ten nie je v reči, ale v nás. Nie reč naša je problematická, my sme problematickí. My, čo sme si vše zakladali na tom, že máme rečový talent, že sa cudzie reči vieme ľahko a plynne naučiť, my vlastne so svojou rečou zvykli sme si zaobchádzať až hriešne ledabolo. Hviezdoslav si kedysi pokladal za povinnosť a ambíciu dokázať, že slovenčina je vyspelá i bohatá a jadrná tak, že možno do nej preložiť i najťažšie diela svetovej spisby, na príklad rafinovane zhustené anglické verše drám Shakespearových. Ale čo z toho bohatého fondu pokladá si za povinnosť poznať dnešný náš inteligent? — Máme slovníky, na príklad Slovenský slovník Kálalov, ktorý obsahuje 24 tisíc len takých výrazov, ktoré sú v češtine neznáme, ale naši ľudia sa o takýto slovník zriedka zaujímajú. Ba ani Slovenský frazeologický slovník Petra Tvrdého nie je ešte u nás všeobecne známy. Časopis Slovenská reč má asi so štyri tisíc odberateľov, čo je síce naoko pekný počet, ale v skutočnosti málo pri 50-tisícovom počte terajšej slovenskej inteligencie a v časoch takého rečového úpadku, aký na celej čiare pozorujeme.

Áno, prosím, i svoju vlastnú reč treba sa učiť, a to ustavične, až do smrti. Roľník na dedine sa už za mladi a bez kníh naučí z reči toľko, koľko v svojom živote potrebuje, ale človek študovaný má širšie duchovné obzory a potreby a on najmä reč musí poznať vo forme so dňa na deň rozmanitejšej. Preto ju musí priamo študovať, študovať ustavične.

Nemyslime si, nikto z nás sa neobíde bez slovníkov, rukovätí a pravidelného štúdia svojej reči. Ale nad slovníky a rukoväte sú diela samých spisovateľov, pravda, diela jazykove klasické, ako sú knihy Kukučínove, alebo i spomenutý Gackov preklad Kuprinovej Sulamit. A ešte nad to: Dobšinského ľudové po-

vesti, ktoré sú pravou studnicou pre štúdium čistého slohu. Kto má už jazykový cit oslabený či novinami, či čítaním kníh neslovenských, alebo povrchne písaných, nech si každý večer pre zábavu i poučenie prečíta jednu z povestí Dobšinského, ktorý ich sosbieral chvalabohu dosť. Tam najde živé a presvedčivé dôkazy o kráse svojej rodnej reči.

Známa je činnosť, akú na pražských Hradčanoch na pozvanie samého pána prezidenta Masaryka už roky koná slávny chorvátsky architekt Plečnik. On vyhľadáva a na svetlo vynáša zpod novšej, nešľachetnej malty i tehál starobylé, z kameňa tesané múry pražského hradu, odkrýva vzácnu starinu a obnovuje všetko s jemnosťou chirurga. Slávna Vladislavská sieň na Hradčanoch bola iba pred niekoľkými rokmi očistená a obnovená v celej svojej pôvodnej kráse. Takto musíme aj my a rovnako i tie pokolenia, čo prídu po nás, odkrývať pôvodné, ušľachtilé kvádre našej reči zpod vrstiev ordinárnej malty a povrchného, nehodnotného cementu posledných čias. Už dnes je chvalabohu medzi nami niekoľko takých Plečnikov, starostlivých ochrancov i obnovovateľov pôvodných krás, ale ich práca je sisyfovská, ak sa takými Plečnikmi nestanú všetci slovenskí vzdelanci. Dúfajme, prídu časy, keď celá výchova novej našej inteligencie pôjde prísne a nekompromisne týmto smerom.

T. B.:

KOLEKTÍVA V SLOVENSKÝCH UČEBNICIACH.

Ťažko pochopiť, ale je to tak, že Slovákom profesorom sa robia veľké ťažkosti pri vydávaní slovenských školských kníh, ak ich chcú mať dobre po slovensky napísané, prípadne dobre preložené. Za recenzenta dostanú obyčajne profesora Čecha, ktorý nie vždy mal dostatok času „ovládnuť" „slovenčinu do všetkých nuanci" (Peřinka, Prúdy XV, 546)[1], čo sa ani od neho nemôže žiadať s našej strany. Ale zas nemožno už raz nepripomenúť veľkú chybu našich kolegov, že veľmi radi zabúdajú na jazykové zvláštnosti, na ktoré má právo každá spisovná reč; alebo jednoducho si ich nechcú všímať v slovenčine, lebo by im robily ťažkosti.

Ako vidieť z učebníc, dosť veľké ťažkosti spôsobujú našim kolegom slovenské kolektíva, alebo aspoň nie sú s nimi na čistom.

[1] Porov. tiež o tom Sborník Spolku profesorov Slovákov XVI, č. 1—2, str. 11.

Na príklad Faměra v svojej Slovenskej mluvnici a cvičebnici[2] uvádza takéto „slovenské" kolektíva: *chúdež* (= chudina) m. *chudoba*[3], *drôbež* (sr. drobotina) (str. 4), ani keby nevedel, že v slovenčine *chudý* má celkom iný význam ako v češtine a že za české *drůbež* na celom Slovensku je *hyd, hydina,* slová to tiež slovanského pôvodu. Podobne umelé „slovenské" kolektíva na *-ač*[4] sú: *bohač, vojač, vtač* (4), hoci sú dobré: *žobrač* (= žobráci), *sedľač* (= sedliaci), *Slovač* (= Slováci), *hniľač, chrobač* ap. Kolektíva nemožno len tak mechanicky tvoriť. Za príklady do učebnice treba klásť iba tie, čo si vytvoril sám jazyk. V reči ľudovej niet „bohač"[5], ale *boháč* = bohatý človek: *To ti je boháč, boháčisko* (úzus). Formu „vtač", ako uvádza Faměra, má Rázus, ale to bude niekde v básni, kde často po spôsobe svojho majstra Hviezdoslava rád tvorí, vlastne skracuje slová; ináč som počul *vtáctvo*[6], prípadne *vtáci.* Nikdy som nepočul, ani nečítal nejaké „vojač" ako kolektívum, ale len *vojaci.* Podobné neslovenské kolektívum je „brvnovie" v novej Čítanke pre štvrtú triedu slovenských stredných škôl, ako naň bola už upozornila SR (IV, č. 10, 292); „samo množné číslo *brvná* dostatočne sa cíti kolektívom".

Ako my sa pozastavíme nad takýmito nám čudnými kolektívami, tak podobne príde hlavou pokrútiť aj pánu recenzentovi pri prezeraní slovenskej učebnice, keď naďabí na vetu: *Na konci poľadovej doby prišla srna.* Nemôže pochopiť, aby tu *srna* ako jednotné číslo mohla mať význam kolektíva. No ak sa to tak azda nedá povedať po česky, to ešte neznamená, že to musí byť zle po slovensky. Skôr musíme to pokladať za slovenský idiotizmus, odchýlny od češtiny. Veru tie idiotizmy bývajú niekedy naozaj veľmi čudné, ak ich chceme chápať logicky, rozumove. Tu si pripomeňme francúzsku väzbu: *s'approcher de vous* = priblížiť sa „od vás" (doslova preložené); ak máme pri tomto na mysli ducha nášho jazyka, tak je to priam proti zdravému rozumu, lebo my sa naveky približujeme *k voľakomu*; *od niekoho* sa len vzďaľujeme

[2] Celý titul knihy: Slovenská mluvnica a cvičebnica pre tretiu a štvrtú triedu slovenských stredných škôl. 1935.

[3] Príklad z Kukučína: „... ja tiež nerád zatváram ruku pred chudobou..." (VII, 25).

[4] V slovenčine majú tieto kolektíva skôr pejoratívny význam.

[5] Vo východných nárečiach je síce *bohač,* lebo tam všetky samohlásky sú krátke; zodpovedá mu literárne *boháč.*

[6] Porovnaj biblický výraz: vtáctvo nebeské.

Takýto idiotizmus nejde vyhodiť, ale len vysvetliť. Takto si chceme počínať aj v našom prípade. — *Srna* je tu síce v jednotnom čísle, ale zastupuje kolektívum. Logicky to hádam ťažko pochopiť, ale psychologicky áno. Ide tu vlastne o psychickú asociáciu prvého, pôvodného zvieraťa s celým jeho rodom, s celým kolektívom onoho rodu. Taký zjav nie je osamotený. V známej rozprávke o pôvode kukučky hovorí sa, že ju Kristus Pán stvoril z lakomej ženy, ktorá stále kukala naňho, a odtedy za trest kuká. Tu je síce reč o pôvode jednej kukučky, ale my si predstavujeme všetky kukučky, koľko ich len je, celé ono kolektívum. Podobne tak robíme pri vysvetľovaní pôvodu mena králika (Súpis slovenských rozprávok V, 147), alebo stehlíka, prípadne ešte, prečo kačka, kačica ponoruje vše krk do vody[7] a iné. Tieto jazykové zjavy skúma sémantika. „Při dnešním stupni semantického badání" možno náš prípad chápať ako „přenášení významu v nejširším smyslu"[8]. V tejto súvislosti len tak pomimo pripomíname, ako úzkostliví českí gramatikári dlho pokladali za chybu názov sbierky básní najčeskejšieho básnika Svatopluka Čecha: *Písně otroka;* chceli mať: Písně otrokovy. Nechápali, že básnik pod jedným typickým otrokom mienil celé kolektívum, čo naznačil tým, že užil formy genitivus possessivus, a nie prídavné meno prisvojovacie. Dneska už každý dáva básnikovi za pravdu.

Dobrý príklad je aj v ľudovom prísloví: Človek je biedny tvor, kde pod človekom nemáme na mysli iba jedného človeka, ale celé ľudské pokolenie, celé kolektívum. Aspoň dva-tri príklady aj zo spisovateľov: Povala vonkoncom ovešaná *hroznom*[9] (Kuk. II, 42); kraj oplývajúci *pšenicou* (45); „... Čože, keď nemá toho hrebienka (junec) na chvoste!" zamiešal sa Ondro. „To je iba *srsť*.[10] A krása — to je ako v poli *tráva* ... Veď ani *žena* je nie bez chyby!" poučoval ho, ... „I *žena* má: tu oko škuľavé, tu zuby štrbavé ... I *sviňa* je pľuhavá, a predsa si palce z nej oblížeme ..." (131); „... Čo sme *žito* sviezli a toto druhý voz *jačmeňa,* už sme nad srubom ... *Ovos* nám príde uložiť do rezačky ... Nech nás len Pán Boh od nešťastia chráni ..., lebo teraz pod jeseň je *človek*

[7] Krátky obsah týchto rozprávok je uvedený v Slovenskej poetike, IV. vyd., str. 113.

[8] F. Oberpfalcer, MNHMA, str. 352.

[9] V knihe nie je podčiarknuté.

[10] Je naozaj zaujímavé, že sa užíva iba *srsť,* ale už *vlasy.* Por.: Na jar lichve plzne srsť, ale: Vypadaly mu vlasy.

najbiednejší (Kuk. VII, 25); Z chudého, riedkeho *ovsa* nad výmoľom ohlasovaly sa už výmoľom prepelice so svojím „poďte žať" (Vaj. XII, 34).

Ale u básnikov na rozdiel od úzu často „číslo jednotné stáva(!)[11] za číslo množné... Príklady: Neraz krásnu vlasť našu *vrah* napadol *divý* (Chal.)... Sťa havran *čierny* je *tvoj vlas* (Roy)..." (4).

Teraz hádam už bude jasné, že pri podstatnom mene *srna* vo vete: *Na konci poľadovej doby prišla srna* nejde ani o jednotné číslo, ani pohlavie, ale o kolektívum celého rodu. Tu jednu, ktorá je počiatkom celého rodu, prenášame psychicky na všetky srny bez rozdielu pohlavia! Miesto *srna* mohli by sme položiť do onej vety aj iné meno zvieraťa ženského rodu v jednotnom čísle, ako je *koza, ryba, žaba, veverica, jašterica, jarabica, prepelica, vrana* ap., vždy budeme cítiť v ňom kolektívum.

Tieto doklady dostatočne presvedčujú, že všetky jazykové zjavy nie sú také jednoduché, ako je na príklad prehláska *a* > *ě*. Ťažšia je sémantika, lebo tu musíme „hlouběji proniknouti k poznání vzájemného vlivu řeči a duše".[12]

Anton Jánošík:

ZO ŠKOLSKEJ SLOVENČINY.

Barva či farba? — Na slovenských školách domáce slovo *farba* je vo veľkej nevýhode oproti nedomácemu *barva*, a to len zato, že na ňom celkom jasno vidieť „sklad nemeckých spoluhlások"[1] mladšieho nemeckého slova *Farbe*. Pri slove *barva* nemecký pôvod neprichádza ani len na um, hoci je z toho istého nemeckého slova, lenže zo staršej jeho formy *varwe*, a preto sa aj počiatočné spoluhlásky slov *barva* a *farba* natoľko od seba odchyľujú. Teda „obidve podoby *barva* i *farba* sú nem. pôvodu"[1], a nielen *farba*, ako sa to ešte donedávna vysvetľovalo na školách, aby sa dalo „snadno a rychle" vytlačiť zo školského slovníka domáce, dobré slovo *farba* a všetky od neho odvodené slová. Učenie, že *farba* je z nemčiny a *barva* je čisto „slovanské", vedecky a pedagogicky neobstojí.

[11] Má byť: stojí, alebo ešte lepšie: býva. Taktiež *stáva* je miesto *býva* na strane 5 a 8.

[12] F. Oberpfalcer, MNHMA, str. 352.

[1] Vážný, Sborník Matice slovenskej, 1931, str. 11.

Nemožno do nekonečna zamlčovať vedecký fakt, že aj „slovanské" *barva* je nemeckého pôvodu.[2] Veď keď si uvedomíme túto okolnosť, padá najčastejšie uvádzaný dôvod proti slovu *farba*. Aj z pedagogického ohľadu treba učiť čistú pravdu, že *barva* a *farba* sú nemeckého pôvodu. A keďže jedno z nich potrebujeme, pre slovenčinu načim ponechať ten tvar, ktorý je rozšírený na území slovenského jazyka, a pre češtinu zas ten, ktorý je rozšírený v oblasti českého jazyka. Rozhodný je „správný usus jazykový" v obidvoch jazykoch, na ktorý kázal sa spoliehať už Dobrovský.[3]

Keďže rozdiel medzi slovami *barva* a *farba* spočíva najmä v hláske *f*, musíme si jej trošku podrobnejšie všimnúť, aby bol náležite osvetlený so strany hláskoslovnej. — Hláska *f* nie je praslovanská. Do slovanských jazykov dostala sa neskoršie z tých jazykov, kde bola od samého počiatku, ako v gréckom, latinskom[4], nemeckom a v iných. Teda ani v češtine, ani v slovenčine načisto nie je slovanského pôvodu a všade tam, kde ju máme dneska, „buď je v slově přejatém, buď vyvinula se podružně."[5] V literárnej slovenčine poznáme druhotnú, podružnú spoluhlásku *f* v slovese *úfať* s jeho odvodeninami a v podstatnom mene *fúzy*. V obidvoch prípadoch vznikla z domácej hlásky *v*: pri *úfať* v skupine *-pv-* slovesa **upvati*[6], keď „nastala postupná spodoba" *pv* > *pw* > *pf* a nakoniec zjednodušenie pf > *f*[7]; pri *fúzy* z prisunutého *v*[8], ktoré sa zmenilo na *f*[9]. Asimiláciou vzniklo *f* z *v* na začiatku slov pred neznelými spoluhláskami, na príklad: *fták, fšivaví, fpoľi* ap., v písme: vták, všivavý, v poli ap. *F* býva i v citoslovciach a onomatopo-

[2] Gebauer, Hist. mluv. I, 441; Hattala, Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského, str. 140, 155, 161, 254; Jozef Škultéty, Cudzie slová v slovenčine, SP XXII, 639.

[3] Jakubec v diele Literatura česká devatenáctého století. Díl první. Praha 1911, str. 192.

[4] Porovnaj korene latinských slov s hláskou *f* so slovenskými; v slovenčine proti *f* je perná hláska *b* a *p*: *faba* — *bôb*, *fero* — *beriem*, *frater* — *brat*, *flamma* — *plameň* (Hattala, l. c. str. 155).

[5] Gebauer, Hist. mluv. I, 440.

[6] Táto forma vznikla z praslovanského *upъvati* (u+pъv+ati) po zániku ъ. Koreň *pъv-* s vokalizovaným ъ je v prídavnom mene *pevný*.

[7] Trávníček, Historická mluvnice československá, str. 182.

[8] Porov. cirkevno-slovanské *ǫsъ* popri *vǫsъ* (Miklosich, Et. Wörterbuch, str. 223 a Zubatý, Sbor. fil. II, 89 pod čiarou).

[9] Nezmenená je v slove *pavúz*. Samo Chalupka píše o našich predkoch, že mali „vúzy bujné" (Sokol III, 359).

ických slovách, kde ju aj píšeme: *fuj!*, *fŕkať*, *fučať* a iné. Okrem týchto prípadov všetky ostatné slová s *f* v našom jazyku nie sú domáceho pôvodu (*telefon, telegraf, kefa* atď.). Dostaly sa do slovenčiny v novšom čase, keď hláska *f* bola sa už celkom udomácnila v našom jazyku. V slovách, prejatých predtým, *f* sa zmenilo v blízku spoluhlásku pernú *p* a *v*. Bola to zmena číro fyziologická, ktorá nastala len zato, lebo *f* robilo ťažkosti rečovým orgánom starého slovanského človeka, navyknutým len na svoje domáce, slovanské hlásky. Slová, v ktorých je táto hláskoslovná zmena, zaraďujeme do staršej slovníkovej vrstvy na rozdiel od mladšej, kde už niet zmeny *f* > *p* alebo *v*, lebo časom spoluhláskový systém slovenčiny obohatil sa o *f*, ktoré nerobilo už ťažkosti v novších slovách cudzieho pôvodu. Tak teda do staršej vrstvy patrí: *biskup* zo sthnem. biscof, a to zas z lat. episcopus, *píla* zo sthnem. fîla, *pôst* zo sthnem. fasta, *škop*[10] zo sthnem. scaf, *bažant* zo sthnem. fasant, *birmovať* z lat. firmare, stč. *břítov* z sthnem. frîthof, *hrabě* zo sthnem. grâvio a takisto *barva* zo sthnem. *varwe*[11]. Naproti tomu *farba* dostala sa k nám v novšej dobe, a to z nhnem. *Farbe*.[12] Tu je celkom jasné, že české *barva* a slovenské *farba* ako vec nepochodia z tej istej doby, čo má pre nás aj kultúrnohistorický význam.[13] Z tohto sa dá súdiť, že kolektívum slovanské na území dneskajšieho Slovenska, teda Slováci na rozdiel od kolektíva českého, omnoho neskoršie poznali a začali užívať nemeckej *farby* ako veci, s ktorou prišlo aj meno; do toho času ostávali pri svojej domácej výrobe.[14] Užívali *líku*, ktorou *líčili* veci, keď ich chceli mať pestré—farebné. Slovo *líka*[15] zachránil Samo Chalupka v rozprávke Ľubka

---

[10] Uvádza ho aj Škultéty v článku Cudzie slová v slovenčine, SP XXII, 639, ale na str. 755 sa opravuje, že ho niet v slovenčine. Je ono na západe (Bánovce) aj v deminutíve *škopík*.

[11] Príklady z Gebaurovej Hist. mluv. I, 441.

[12] Berneker, Slaw. etym. Wörterbuch 44.

[13] Bartek, Kultúra IV, 365.

[14] Niederle v Slovanských starožitnostiach (III, 2. sväz., 649) na základe etymologie slov, označujúcich slovanské farby, poukazuje, že si ich Slovania vyrábali zväčša zo šťavy rastlín. Aj Kukučín dotýka sa farbenia súkna kôrou osikovou v novelke Dies irae (III, 50, T. Sv. M. 1920). Ešte donedávna slovenské dievčence farbily veľkonočné vajcia v tekutine, pripravenej varením z brezule.

[15] Niederle ho nespomína. Všeobecný názov pre farbu predpokladá slovo *krasa* (Slov. starožitnosti III. 2. sväz., 649—650).

a kovovlad.[16] Dneska sa ešte užíva od neho utvoreného slovesa *líčiť* vo význame: natrieť štetkou steny znútra a múr zvonku doma pripravenou farebnou tekutinou, či už svetlou, žltou, červenou, čiernou, alebo aj bielou. Staršie pokolenie, nakoľko viem zo západu, slovesa *líčiť* užíva pre každé líčenie tekutinou hocijakej farby, ale mladšie má už zvláštny výraz *bieliť*, ak ide o natieranie stien bielou tekutinou, urobenou rozriedením vápna a pridaním svetličky. V novšom čase sloveso *líčiť* sa tratí, ustupuje slovesu *bieliť*[17], ktoré sa rozširuje aj na líčenie inou farebnou tekutinou ako bielou, ale černidlom múr sa vždy *zalíči*, obyčajne od ulice asi na pol metra od zeme, aby na ňom nebolo natoľko vidieť stopy od vody a blata.

Keď sa takto so stanoviska hláskoslovného a kultúrnohistorického dívame na *farbu*, celkom ináč ju budeme hodnotiť[18] a odvážime sa ju hájiť ako jediné domáce dobré slovo[19] oproti nedomácej *barve*. Načisto niet vedeckého dôvodu, prečo by sme mali mať v slovenčine „barvu".

Farbe nemôže byť na závadu hláska *f*, ktorou sa práve odchyľuje od českej „barvy"; veď takisto sa odchyľuje aj slovenské *Štefan*[20] od českého *Štěpán*, *Štefanka* od *Štěpánka*, *Štefánek* od *Štěpánek*[21], a nikto tieto slovakizmy s hláskoslovnej stránky nejde

[16] ... v každej kolimahe po šesť koní a každých šesť inej líky (= farby). Prostonárodné slov. povesti, sošit 2, str. 33, T. Sv. Martin 1928.

[17] Aj Kukučín má častejšie *bieliť*, ako *líčiť*; užíva aj *mazať*: V každom poriadnom dome sa umýva, maže, líči, aby dom bol čistý, proti zime (VI, 92); Ženy ... tu i tu domy bielily (II, 252). V Novohrade majú iba *kaliť*.

[18] Teraz už nie natoľko, ale prv mnoho sa krivdilo na slovenských školách slovu *farba*. — Známy Slovák-profesor, sostavovateľ slovenských učebníc, bol sa mi ponosoval, že musel proti svojej vôli poopravovať všetky *farby* na „barvy" v svojej knižke; ináč by nebola bývala schválená pre školy. — Asi pred troma rokmi pripravoval som cez vakácie žiačku z tr... ského gymnázia zo slovenčiny a ako som pri vyučovaní užil slova *farba*, hneď ma začala poučovať, že *farba* je po nemecky a „správne" po slovensky je „barva". Oni sa to tak učili na gymnáziu, a keď z niektorého žiaka vyhŕklo *farba*, celá trieda sa mu smiala.

[19] Bernolák v svojom Slováre iba *farbu* pokladá za slovenské slovo.

[20] *Štefan* je z gréckeho *Stéfanos*=veniec; je to meno prvého kresťanského mučeníka, ktorý za svoju hrdinskú smrť dostal, pravda, obrazne veniec slávy nebeskej.

[21] V slovenčine okrem týchto sú známe priezviská: *Štefánik*, *Štefko*, *Štefunko*, *Štefanec*, *Štefanatný*. Sú to formy z mladšej vrstvy. Naproti tomu krstné meno *Števo*, *Števko*, *Števino* (Bánovce) a priezviská *Števek* (Orava), *Števček* sú zo staršej vrstvy, na čo poukazuje zmena pôvodného *f* > *v*. Sem

zatracovať. Podobne sa nehýbe ani slovom *gróf*, ktoré sa tiež oddeľuje od českého *hrabě* nielen hláskou *f*, ale aj *g*, keďže bolo prevzaté v tom čase, keď zmena *g* > *h* bola už dokonaná. Takisto nejde vyhodiť z jazyka skrz hlásku *f* celú hŕbu iných prevzatých slov, ako sú na pr.: *fajka* „dýmka", *fajčiť* „kouřiti", *fajčiar* „kuřák", *fašiangy* „masopust"[22], *fara, farár, farník, kefa* a iné.

Nakoniec dá sa ešte uviesť, že *farba* je rozšírená na celom území slovenského jazyka okrem menšej oblasti („na záp. Slovensku, hlavne v okresoch Skalica, Senica a Malacky, medzi riekou Moravou a Malými Karpaty, za Karpaty až po Modru a jej okolie")[23] a že je to živé slovo so všetkými svojimi odvodeniami: *farbička, farbiar, farbiarsky, farbiarňa, farbovňa*[24], *farbistý, farbiť* atď. Tak aj v ľudových pesničkách, kde sa najčastejšie vyskytuje vo výraze: farbu, farbičku zmeniť na líci. Na príklad: Prwý pohár wypila, priam farbičku zmenila (Koll., Zpiev. II, 13). Slovo *farba* dôsledne upotrebujú aj naši predprevratoví spisovatelia, na príklad Kukučín: Pred zažmúrenými očami ... čierny bod ... rastie, nabýva farieb (I, 25), obzeral svoje šaty ... zafarbené (I, 40), Okom sa pasie na jeho (vína) zlato-žltej farbe (II, 43), jeho stav predstúpil mu pred oči v najčernejších farbách (II, 63), líca natrela akousi farbou (II, 92), peknou, bielou farbou natrel ciferník (III, 147), Záhradka so svojou zeleňou a na červeno zafarbeným plotom je milá (VIII. 35); Jesenský: vo farbistej košeli bol mäsiar Tolkoš (Demokrati 10), upustila od farbenia líc (270); Tajovský: za prácu nevzal nič, iba čo ho farby stály (II, 100), nová farbená posteľ ... bedna, prefarbená na kufor ... stolík nefarbený (V, 47), farbiar-

patrí podľa zmeny *f*>*p* forma Štepo (priezvisko v Bánovciach) a názov dvoch oravských dedín *Dol. Štepanov* a *Hor. Štepanov*. Podobne medzi slová staršej vrstvy treba rátať krstné meno *Pepa, Pepka, Pepina* (všetky tri formy v Bánovciach), ktoré vzniklo asimiláciou na diaľku z foriem *(J)ozepa, *(J)ozepka, *(J)ozepina po zániku hlásky *o* na začiatku slova. Forma bez *j*- sa zachovala ešte dosiaľ v deminutíve *Ozefka* (Bánovce a okolie). Podľa udania prof. Slobodníka formy *Pepa, Pepka* a popri nich *Pepo* sú rozšírené u staršieho pokolenia v okolí Banskej Bystrice, najmä v Španej doline.

[22] Príklady zo Suchého Slovenskej mluvnice, 1919, str. 42.

[23] Vážný, Sborník Matice slovenskej, 1931, str. 11.

[24] Bernolák v Slováre nerobí rozdiel medzi *farbiarňou* a *farbovňou*. U farbiarov v Bánovciach a v T. Sv. Martine pod *farbiarňou* sa rozumie celé stavisko, celé zariadenie farbiarske aj s „manglou" a pod *farbovňou* iba tá miestnosť, kde sa farbí.

ska vdova (V, 137), Pomyslím na švagra farbiara (X, 105), Už vyfarbil každú farbu (XII, 13), Je telesne strápená, ostarená, bez farby (XIII, 10); Vajanský: Suchý úrad nemohol sotreť s Alberta sviežu farbu idealismu (V, 13, T. Sv. M. 1908), Na dvor vrachotila ľahká, žlto zafarbená brička (23) a inde. — Ján Stanislav užil slov, odvodených od farba, aj vo vedeckej terminologii pri poslovenčení *Teorie literatúry* od K. Olivu, na príklad: citové zafarbenie reči (14), užíva citove zafarbených slov (15). Hľa, tiež doklad, že slovenský lingvista nemôže uznať za správne slovo „barva".

Zo všetkého vychodí, že nemožno nič inšie urobiť, ako súhlasiť s Bartkom[25], aby sa do opravených Pravidiel slovenského pravopisu nedostala dvojaká forma *barva-farba*, ale iba domáca *farba*, keďže nedomáce *barva* v slovenčine vonkoncom nie je potrebné.[26] Ani v spisovnej češtine niet dvojtvaru, hoci v starej češtine bolo okrem *barva* aj *barba*.

Väzby slovesa učiť. — Ešte pred niekoľkými rokmi, ak mi pri oprave úloh žiakov nižších tried prichádzalo pod pero sloveso *učiť*, to som už celkom mechanicky začrel pero do červeného atramentu, a skoro nikdy nadarmo. Žiačkom, či už zo západného, stredného alebo východného Slovenska, pôvodná väzba *učiť niečomu, učiť sa niečomu* ostávala dlho akási neobyčajná, ťažko na ňu navykli v škole, ináč v hovorovej reči sa pridržali svojich domácich väzieb. No pred nejakým časom musel som sa zastaviť nad úlohou istého prváka zo Sučian, ktorý si celkom spokojne napísal o svojom malom zajacovi: *Moja zajačica sa naučila na mliečko.* Tu nebolo čo robiť, ako sa nad väzbou trochu zamyslieť. Ani Faměra[27] nevedel ma uspokojiť, hoci až kategoricky upozorňuje na pôvodné väzby slovesa *učiť sa.* Hneď som si pozrel aj Mihálov článok o väzbách slovesa učiť (SR II, 107), a tu sa mi ukázalo, že pôvodné väzby s datívom pri tomto slovese nevystačia, a preto treba dopustiť aj väzbu *naučiť sa na mliečko*, lebo vyjadruje celkom iný pochop, ako pôvodná väzba „naučiť sa mliečku", ktorá je trochu aj nejasná, hoci celkom jasná a srozumiteľná je tá istá väzba vo výraze *naučiť sa úlohe.*

Väzba: *naučiť sa na voľačo* nevznikla len sama, ale okrem nej aj iné väzby s predložkou. V ľudovej reči sú veľmi rozšírené

[25] Kultúra IV, 365.

[26] Slovenské pohľady, 1930, str. 80.

[27] Porovnaj Slovenská mluvnica a cvičebnica I. diel, 2. vyd., str. 65 a II. diel, 2. vyd., str. 32, 196.

a dostávajú sa do spisovnej reči, a to najmä zato, lebo pôvodné väzby s datívom v niektorých prípadoch znejú celkom umele. Všetky vznikly na domácej oblasti jazykovej akýmsi analogickým vyrovnaním rozdielov vo väzbách složenín našich slovies (k slovesu *učiť (sa)* rátame aj *zvyknúť*) na jednej strane a veľkej väčšiny slovies na druhej strane.

Aby nám pomer pôvodných a nových väzieb lepšie vynikol, porovnajme si niekoľko dokladov z obidvoch väzieb: **odučiť (sa) voľačomu — odučiť (sa) od voľačoho:** ja ťa *tomu odučím*[28], komu ste privykli, *tomu odvykajte*[29], Mal *jej* (rodnej obci) kedy *odvyknúť* (Kuk. VI, 7), Nemohli sme *sa odučiť slovu,* ktoré sme počuli pod chvíľou od Angličana na lodi (IX, 67), Ako *im* (laganom) *odvykne* cez dlhé dva mesiace (X, 129), — „Nebožiatko, už *odvyklo od hrubých jedál* . . ." (Kuk. VII, 44), na poludnie, *odvyknutá od riadneho odpočinku,* precítla (Taj. II, 57), *od toho* musíš *odvykať* (88), *od ktorých* (veršíkov) . . . nás pán učiteľ len s veľkou biedou . . . mohli potom . . . *odučiť* (V, 49), *od matky odwykne?* (Koll. I, 240); **naučiť (sa) voľačomu — naučiť sa na voľačo:** Poznal všetky litery; otec ho *tomu naučil* (Kuk. VII, 38), „. . . Tam (vo fare) ťa veru *zlému nenaučia,* len *dobrému*" (46), Nevesta teraz už želie, že *sa* od nej (od svokry-vedomkyne) *nenaučila tomu umeniu* (X, 63), *naučil sa týmto veciam* od svojho . . . otca (Taj. I, 140), deti skoro *všetkému tomu naučil,* čo sám vedel (V, 61), život *naučil* ťa i *maďarskej reči* (IX, 113), majetné dcérky . . . *sa naučily krajším spôsobom a reči* (XIII, 130) Tam *som sa ja mnohému naučil* (Jes., Demokrati 182), ktorého *naučia móresu* (Jégé, A. Šangala 178), — ľahko je *na krpce navyknúť* tomu, kto predtým chodieval bosý (Kuk. I, 4), „. . . *Naučil som sa naň* (na fruštik) (205), „. . . tam je pán fyzikus, pán inšpektor . . . Všetko *sú naučení na naše oplátky* . . ." (VII, 64), Matúš, *navyknutý na široké pole, čerstvé povetrie, svobodu,* v Leopoldove pochoriceval (Taj. IV, 70), že by „spadli s vlády", keby mali ryby jedávať, lebo že *sa* oni *nie na to naučení* (IX, 71), pôjdeme do mučiarne. Uvidíme, či ťa čižmičky *nenaučia na inú reč!* (Jégé, Šangala 110), „Prečože nás rodičia pomaly *nenavykali na rozlúčku*" (Vaj. XII, 37); **priučiť (sa) voľačomu — priučiť (sa) k voľačomu:** *Jano privyknul tomuto ži-*

[28] Doklad zo Stanislavových Liptovských nárečí, str. 393.

[29] Tiež tam na str. 392, ale citované z Mikl. IV, 604; je aj v Zpiewankách Jána Kollára (I, 262).

votu (Kuk. I, 31), pri úrade *priučil sa všakovým spádom* (II, 7), synátora dal na mendíctvo, aby vopred *privykal reguli* (26), Tam *odrastené, robote priučené voly* (104), tu *priučil sa* od starého Jura *všeličomu* (119), junce *privykly jarmu* (141), Veď sluhovi je službu opustiť tak ťažko, ako i rodičovský dom. *Privykne gazdovi i gazdinej* (VI, 176), „Slovo (pokora), *ktorému* je ťažko *privyknúť* a rozumieť . . ." (VII, 68), „Kto neprigazduje krajciar, ten nepamätá, že babka k babce . . ." *tomu* nás už dávno *bol priučil* starý otec (Taj. I, 10), mala veru dosť práce, kým ju *niečomu priučila* (46), až v dvadsiatom roku počal *sa fajčeniu* iba *priúčať* (XIII, 106), *komu ste priwykli,* tomu odwykajte (Koll. I, 262) — I ty *privykneš k nemu* (k nepodarenému dieťaťu), najtiaž ho vziať na ruky (Kuk. I, 28), „A možno i táto bude k vám, keď ju pritúlite ku sebe. A potom *privyknete ku nej,* ju tiež budete mať radi" (VII, 147), vošlo . . . žmurkajúc *očami, neprivyknutými k svetlu* (Vaj. VI, 171, Trnava 1924), *K čomu si priwykla* (Koll. I, 181); sloveso **priučiť** spojuje sa iba s predložkou *k*[30], nikdy nie s predložkou *na*, ako je to pri slovese **privyknúť**[31]: *„Privykneš na kulašu* — ha?" (Kuk. I, 143), „. . . človek *na všetko privykne*" (165), vedel, že starí, čo už *privykli na seba,* celkom ináč by sa držali pred svetom (181), *privykli na výčiny potoka* a ponechali mu voľnú ruku (196), Naraz má *privyknúť na myšlienku,* že tri roky nebude doma! (II, 158), Občania . . . zasa tak *privykli na vyhrážku,* ku koncu zákazu prilepenú, že ju viac nedržali za vyhrážku (X, 97), Slúžka, *privyknutá na taký hlas panej,* nezarazila sa (Taj. V, 138), *Na modlitbu* jeho (vojaka Jura) *sme* už *boli privykli* (IX, 36), V dome *na Judku ako na chorú privykli* (XIII, 13), Nijako nemohol *privyknúť na myšlienku,* že sa niečo takého mohlo udať jemu (Vaj. XII, 301), Pani Klára *privykla na taliansky spôsob života* (Jégé, Šangala 163), Konôpka kráčal miestnosťou ako muž, *privyknutý na hostinský život* (230), *Privykol* (Landík) *na „svoju" Aničku a veselú Milku* (Jesenský, Demokrati 225).

Na týchto príkladoch chceme ukázať, že aj väzby s predložkami sú v spisovnom jazyku obvyklé a hodne zastúpené. Sú to väzby nové, druhotné, ktoré nevznikly pod vplyvom väzieb cudzích slovies, ale domácich, a to vplyvom veľkého množstva iných slovies

---

[30] Tak aj v nárečiach. Na príklad: *Už sa priučila k robote* (Bánovce). Porov. i príklady v Liptovských nárečiach Jána Stanislava, str. 393.

[31] Porovnaj Mihálove poznámky v *SR*, roč. IV, č. 8, str. 201.

s tými istými väzbami, niekedy aj s tými istými predponami, ako je na príklad vo väzbe: *odučiť sa od voľačoho, naučiť sa na voľačo;* tu si všimnime aspoň prvú väzbu: *odučiť od voľačoho,* ktorá je utvorená podľa typu slovies: *odpadnúť od voľačoho,* ako ju nachádzame aj vo vete: odpadla mu hneď vôľa od roboty (Kuk. II, 141).

Ako tieto nové väzby s predložkami pri slovese *učiť* (*sa*) sme prinútení uznať za správne, lebo sú potrebné, takisto sú takými aj väzby s holým akuzatívom toho istého slovesa. — Niet veru nijakého gramatického, ani logického dôvodu, prečo by aj táto nová, analogická väzba nemohla byť správna. Veď tiež vznikla vplyvom častých väzieb s holým akuzatívom, teda ani ona nie je cudzieho pôvodu, ako sa niekedy vykladá.

Nachádzame ju aj v cirkevnoslovanských textoch[32]: *blagoslovenъ jesi gospodi, nauči mę pravъdy tvojeję*; 26. ... *nauči mę pravъdy tvojeję.* Ale hneď v nasledujúcom verši je pôvodná väzba s datívom: 27. *pǫtъmъ pravъdъ tvoichъ nauči mę.* Prekladateľ z XI. storočia užíval obidve väzby vedľa seba, teda väzba s akuzatívom mu nebola cudzia. Okrem slovenčiny je v srbochorvátskom jazyku, ako to pripomína i Stanislav pri slovese *učiť* v Liptovských nárečiach (393); v poľskom jazyku je väzba s genitívom, aká sa zatárala aj do IX. sväzku Tajovského: Zdravá buď od Boha matka tvoja, čo *naučila ťa toľkej lásky* (!) k slovenskej reči (113). No nemožno ju pokladať za polonizmus, ale za väzbu, vzniklú kontamináciou. Porovnaj k tomu väzbu: *z lásky k vlasti* alebo *k materinskej reči.*

Teraz už možno uviesť aj väzby s akuzatívom: **učiť (sa) voľačo:** Kým som sa ja *učil „rosa — rosae"* (Kuk. I, 117), keď si vypil, honosil sa vokabulami, *ktoré sa* kedysi *učil* (III, 11), „Ja ... my *sa to* tak *neučíme"* (VII, 52), „... *Uč sa* ty len *to* (rátať v hlave) — *nie také harabyrdy"* (VIII, 11), *učiť sa* radšej od baču a salašníka *beh veľkých telies* na oblohe nebeskej (X, 33), *(*... je už, chvalabohu, oktaváno a *učí sa psychologiu)* (XIII, 181), *Neučil* síce iba azda rok-dva *tú pesničku* (Taj. II, 101), *Čo učil,* to musel každý žiak vedieť (107), slovenskí učitelia hybaj *sa* mnohí *učiť maďarčinu* až hen do Segedína (110), nový škôldozorca napísal dejepis; *učily sa* z neho *maďarské báchorky, ako svoje* (117), „... *Učiť*

[32] Ze zlomku žaltáře sluckého. Vondrákova Církevněslovanská chrestomatie, Brno 1925, str. 104—105.

sa jesto vždy *čo,* čo i na deväť zím . . ., ale deti treba *učiť rozumné veci* . . ." (119), Vedel veru i zaspievať pár sto „detvianskych", a tak od srdca, ako *by sa ich nebol* ani *učil* (III, 88), *učia* nás . . . i *slovenčinu,* čítať i *pravopis* (V, 29), ma to upomínalo . . . na naše tabule, s ktorých *sme sa učili* s písmenami hneď i *veršíky* . . . to *sme sa veršík* hneď *naučili* (49), *Učíme* bratov Čechov *slovenské pesničky* do kroku . . . *My sa* zase *učíme české národné i sokolské* (IX, 109), *Učili sme sa pieseň* v škole (X, 77), kto vás *ju* (pieseň) po dedinách *učil*? (XI, 132), *My sme sa to* v maďarskej škole nikdy *také niečo neučili* . . . No, preukáž sa, *čo* vás tí dnešní československí učitelia *učia* (XII, 141), *Učili sme sa* i *veršíky* i spievať (XIII, 51), rád latinské príslovia a *učí sa ich* z knižky Petra Tvrdého (Jes., Demokrati, 69), *učil sa* ďalej *svoju krátku,* ale *výbornú reč* (283), Hollého *básne učily sa* nazpamäť (Škultéty, Sto dvadsaťpäť rokov zo slov. života, 2. vyd., 34); **naučiť (sa) voľačo:** „. . . Ani do školy nechodili a *naučili sa inú reč* (Kuk. II, 81), „*Vy sa to* nikdy *nenaučíte*" (185), Mama ju *to naučila* (190), „. . . I *čo sa* človek *naučí,* nenaučí sa od seba . . . človek nikdy nevie, *čo sa* z čoho *naučí* (III, 25—26), „. . . *Naučia* ťa písať, čítať a trochu *mores.*" (VI, 57), Plevu snímať a beľmo zafukovať, rohy naprávať — že *to všetko naučí sa* pomaly (134), „. . . mám svoje remeselo, *čo som sa* od tatíčka *naučil*" (VIII, 114), Keby ja nemusel znať . . . iné abecedy, tiež by *sa* ľahko *naučil túto primitívnu* (X, 28), Tu (na salaši) zostať, zabudnúť všetko, *čo som sa naučil* (32), oddal ju (vítanku) Janovi, aby *sa ju naučil* (XIII, 262), Dekan doniesol spevníček a vynašiel učiteľovi, *ktoré piesne* má *naučiť* na zkúšku (Taj. II, 117), Učiteľ . . . vynakladal celý svoj rozum . . ., len aby *sa* deti *niečo naučily* (131), Načože mu to pri gazdovstve bude, *čo sa* tam (na vojenčine) za tri roky *naučil*? (III, 89), to sme *sa veršík* hneď *naučili* (V, 49), on (opitý chlap) chce počuť, *čo sa* jeho „šteňa" cez zimu *naučilo* (61), To bolo prvé „ruské" slovo (papirosa), *ktoré sa* Janko *naučil* (IX, 23), *naučil* chlapcov-Čechov *nótu drotárskeho tanca* (X, 17) zacituje báseň . . ., *ktorú sa* ešte v zajatí *bol naučil* (68), *Tú* (pesničku) i mňa Ďurko *naučil* (XI, 35), Po šibenicu *sa ju* (pesničku) *naučíte* (157), *Naučil som sa „Spevy"* tiež nazpamäť (XIII, 53), Daniel Chlebik sadol si po pansky *(naučil sa to* . . . od bohatého agenta Kronaya. . . .*)* (Vaj. XII, 50), Ján Kukučka sa musel *naučiť svadobnú ódu* (258), *naučil sa niektoré odseky* nazpamäť (Jes., Demokrati 119), rada spievala balady, *čo sa doma na-*

učila medzi vrchmi (219), „...Do šiestej sa to (francúzsku reč) *naučím*... Ako ten papagáj..." (279),— Pán kňaz, a vy myslíte, že *sa ja všetky tie veci* za dva týždne *naučím*? (Jégé, Šangala 236), Díval sa naň, ako by učiteľ hľadel na žiaka, ktorý mu chce vykladať to, *čo sa* od neho *bol naučil* (256); **vyučiť sa voľačo:** V ňom (v Miškovci) *sa vyučil remeslo* u statočného majstra (Kuk. VI, 7).

Z týchto niekoľkých dokladov, sobratých z najlepších slovenských spisovateľov, vidíme, že viac sa nedá brániť tomu, aby sloveso *učiť* nemalo aj väzbu s akuzatívom. Vývinom jazyka slovesá často menia svoje pôvodné väzby, čo nemožno pokladať za nejakú poruchu jazyka, ale za celkom prirodzený všejazykový zjav, pravda, ak podnet k zmene vychádza zo samého jazyka. Takéto zmeny poznáme aj z jazykov iných, na príklad z francúzskeho, z českého. Mladší stav kultúrneho spisovného jazyka odchyľuje sa od staršieho práve rozdielnymi väzbami. Aspoň jeden príklad zo staročeskej Novej rady Smila Flašku z Pardubíc: *děkova z toho* orloví (Úvod, 29. verš).[33] Dneska už takto nikto nehovorí, ale každý užíva novú väzbu: *děkovati za něco* a po slovensky: *ďakovať za voľačo.* Keď sa tu nebojíme novej väzby, tak sa jej netreba báť ani pri slovese *učiť*, a to tým skorej nie, že ju užívajú všetci Slováci.

J. Martinka:

PRÍSPEVOK K BOTANICKÉMU NÁZVOSLOVIU.

Deloha-maternica-klové listy. Keď zasadený bôb vykleje zo zeme, má dva hrubé nezelené oblé lístky a medzi nimi kolíčku podobný kmeník, ktorý rastie nad zem ako kmeň a pod zem ako koreň. Kmeník sa volá *kel, klík* a jeho dva nezelené listy sa volajú po česky „dělohy". Namiesto názvu deloha narádzajú niektorí slovenskí prírodopisci názov *maternica.*

Pri ustaľovaní slovenských vedeckých názvov uplatňujeme niekoľkoraké požiadavky: 1. pochoposlovná požiadavka, podľa ktorej názov ako symbol pochopu má predstavovať niektorý podstatný znak pochopového obsahu; 2. slovenskej požiadavke má vedecký názov vyhovieť tak, že sa neprotiví slovenskému jazyku, že je to názov zpomedzi jednoznačných slov najrozšírenejší, alebo

[33] Citované z Heřmanského Čítanky pre piatu triedu slovenských gymnázií, Praha 1923, str. 54.

najsrozumiteľnejší; 3. slovanská požiadavka vyberá také slovenské názvy vedecké, ktoré nás Slovákov najvýhodnejšie pripojujú k názvosloviu ostatných Slovanov; 4. medzinárodná požiadavka sa opiera o praktické ohľady, a preto dáva prednosť takým názvom slovenským, ktoré sú smyslom a podobou v najväčšej shode s medzinárodnou vedeckou terminologiou.

České slovo „děloha" je v slovenčine a v iných slovanských rečiach neznáme. V češtine už tiež necítiť jeho pochoposlovnú priliehavosť, lebo je nejasný pôvodný smysel složiek tohto slova (*dě+loha*), a preto je neskutočná i spojovacia sila tohto vedeckého názvu so zodpovedajúcim názvom medzinárodným: cotyledones.

Český názov „dělohy" na dva nezelené listy klejúceho bôbu nám v slovenčine nevyhovuje, lebo nás viac oddeľuje ako spája so slovanskými a neslovanskými národmi.

Ako vyhovuje náradzaný názov *maternica?*

Príponou *-nica* sa tvorievajú z podstatných mien také slová, ktoré označujú miesto. Maternica by znamenala také miesto, kde je mať. Takýto výklad neprilieha na dva listy semena v rozvoji. Príponou *-ica* sa tvorievajú mená z prídavných mien a znamenajú nositeľa vlastnosti. Podľa takéhoto chápania má znamenať *maternica* takú vec, ktorá je výrazne materná. Tým dvom nezeleným listom v klejúcom bôbe neprislúcha takáto vlastnosť. Technický termín maternica nevyvoláva predstavu listov na klejúcej rastline, teda pochoposlovne maternica tiež nevyhovuje.

Nebolo by vážnych jazykových námietok proti názvu *maternica,* hoci sa nezdá byť najrozšírenejším zpomedzi rovnoznačných slov: *matka, matierka, materník, matečník, maternica.*

V srbštine a slovinčine tiež žije slovo maternica, ale len v smysle uterus, ženského plodidla, tak ako v slovenčine, a nie v smysle rastlinopisnom.

Narádzaný názov maternica neposkytuje ani tvarovej, ani obsahovej podobnosti s vedeckým názvom cotyledon, a preto v malej miere vyhovuje stanoveným požiadavkám.

Treba nám vyhľadať medzi užívanými výrazmi taký, ktorý vo väčšej miere zodpovie kladeným podmienkam.

Počiatočné rozvíňanie do semena poukladanej a zavinutej rastlinky nazývame po slovensky *klieť.* V iných slovanských rečiach tiež žije toto slovo. Máme aj zdrobňujúci výraz *kličiť,* ale vecne ťažko si predstaviť nejaké fyziologicky skrátené, teda zmen-

šené klenie. Tú časť semena, ktorá rastie, kleje, voláme *kel*, zdrobnele *klík*. Tak alebo veľmi podobne (čes. *klí*, poľ. *kieł*, slovin. *kal*, srbchor. *klica*, *kalac*, rus. *kolec* . . .)[1] sa menuje aj v iných slovanských rečiach. Čiastky alebo vlastnosti, odvodzované od kla, klíka, sú *klové*. Tak sa povie aj inými slovanskými rečmi.[1]

Nepatria do tejto pochopovej skupiny slová*: *vykľúčiť* od *kľúč*; *kliuk* patrí k slovu *kľuka*. Odporúča sa oddeliť aj slová *kľuť*, *kľuvať sa*, a to z biologickej príčiny, lebo vtáci sa kľujú, a z jazykovej príčiny, lebo vo všetkých slovanských rečiach sa drží slovo *kľuť*, *klvať* v smysle slovenského *klbať*, *zobať*. Podľa ľudovej reči sa i šidlo aj tráva kľuje.

I z vedeckého i z praktického ohľadu sú vítané také názvy pre veci, vlastnosti a deje, súvisiace svojím pôvodom, ktoré sú utvorené zo spoločného koreňa (*klieť*, *kel*, *klový*, *klivý*, *klivosť* . . . . . *klík*, *klíčiť*, *klíkový*, *klíčivý*, *klíčivosť* . . .).

Tie dva listy, čo sú na kle, klíku, sú *klové* (a nie „kelné") *listy*. Rastliny podľa toho, či majú jeden, dva alebo viac klových listov, sú *jednoklolisté*, *dvojklolisté*, *viacklolisté*. V semenníku rastliny sa opisovávalo *klové vrecko* („klíčni vak").

Keď porovnáme názvy z koreňa *kl-ieť* s názvami iných jazykov (nem. Keim, keimen, Keimblatt, keimfähig . . .; ang. germ, germinate, seedleaf . . .; fran. germe, germer, cotyledon; tal. germe, germinare, cotyledone . . .), s uspokojením môžeme ustáliť, že sa im naše názvy vyrovnajú výraznosťou a ľahkou prekladateľnosťou.

Stavokrev-horčina-rdesno. Týmito menami sa označujú v rastlinopisoch tie rastliny, čo sa menujú vedecky polygonaceae. Na jednej strane sa narádza, aby sa názov *horčina* prijal za úradný a ostatné by boly len vedľajšie synonymá, lebo *horčina* ako názov je rozšírená v celom Zvolene, Turci a Trenčíne a nikde nie *stavokrv*. Na druhej strane sa uvádzajú rozsiahlejšie protidôvody.

Podľa horkej chuti sú utvorené viaceré rastlinné mená a uvedené v slovenskej literatúre.[2] Také sú:

---

[1] E. Berneker: Slav. etymolog. Wörterbuch.

* Rozumie sa, že so slovom *kel* nemá nič spoločného slovo *keľ (keľový)*, ktorým označujeme istý druh kapusty. Pravda, potom i v názvoch „keľnica", „dvojkeľničné rastliny" nemalo by byť mäkké *ľ*.

[2] V slovníkoch Bernoláka, Jančoviča, Kálala; G. Reuss: Května Slovenska, str. 39, 258, 287, 288; V. Mihalus: Liečivé zeliny II, str. 28, 112, 113, 114, 152; A. Kmeť: Veleba Sitna; J. Vávra: Názvy rastlín, rukopis v Matici sl.; A. Kralowanszky: Natur. historiae compendium.

horká zelina, Erythrea centaurium
horká ďatelina, menyanthes, Bitterklee
horčica, synapis, Brassica nigra, Erysinum offic.
horčík, horčika, sonchus
horčičniak, synapis
horčina, Erythrea centaurium
horec, horič, horyš, horička, gentiana, Bitterwurz
horkozel, picris, Bitterich
horkozelie, Polygonum hydropiper, Wasserpfeffer
horkýš, odroda jačmeňa.

K týmto treba ešte pridať narádzanú *horčinu*=polygonum.

Nie sú výhodné podobne znejúce názvy vtedy, keď ich chceme použiť na označenie nepodobných rastlín, keď sa chce vyzdvihnúť práve ich druhová odlišnosť. Neposlúžilo by sa triediacim úmyslom v slovenskej botanike, keby sa uviedol a ustálil nový názov *horčina* k tým, ktoré sú utvorené z prídavného mena *horký* a majú už minulosť v literatúre.

Príponou *-ina* utvorené názvy rastlín znamenajú vlastne porasty, ako: *trstina, sítina, malina, ďatelina*... Jedincov označuje botanika, ako: *trsť, síť, maliník*... Kmeň *ďateliny* práve tak, ako *jarabiny, jastrabiny, trebikoniny, krušiny, užiny, turiny* atď., má názvoslovnú funkciu v zoologii, preto nemôže ju mať aj v botanike.

Vedecké meno spomínaných rastlín „polygonum" znamená „mnohokolienkaté", po nemecky Knöterich; angl. knotgrass; fran. polygonace; tal. poligono. Slováci a Slovinci volajú polygonum i menom *kolenec*. Toto meno by najlepšie vyhovovalo medzinárodnej súvislosti botanickej terminologie, ale málo zodpovedá slovanskej požiadavke.

Česky je polygonum *rdesno,* poľsky a srbsky tiež. Niet naporúdzi ruského a bulharského údaju, ale charakter slova sa neprieči tým jazykom. Najrozšírenejší spoločný názov slovanský na polygonum je rdesno. Pochoposlovne je rozhodne hodnotnejší znak rdosť, červenkavosť polygonatov, ako ich horká chuť. Horkosťou vyniká Polygonum hydropiper, po slovensky *horčina, horčica, horkozelie, pálčica, pálečník, vodný, potočný piepor*; po rusky *gorec*. Zrakové znaky druhov majú väčšiu systematickú hodnotu než znaky chuťové. I kolienkatosť (πονλν-γονον) je cennejší znak ako horkosť, ktorá je v rastlinách taká častá. Podľa horkosti menujú

túto skupinu rastlín Maďari *keserűfűfélék*, ale dávnejšie aj oni hovorili *czikszár, göcsfű, bütykösfű, porczfű,* čo všetko znamená kolienkatú rastlinu.

Názov *stavokres* (stavový piepor, stavová zelina) je tiež dobrý slovenský názov. *Kres* je všeslovanské rastlinné meno, len škoda, že nie je jednoznačné. Kresy a greše znamenajú v slovenčine mokraďové rastliny, ako režuchy. Stavokres je článkovaný kres. *Stavokrev* je ľudová etymologia, lebo krv len tak zastavuje ako mnohé iné rastliny.

Máme pred sebou niekoľko dobrých slovenských názvov: *stavokres, kolenec, horčina, rdesno, pálčica,* ale len jeden je potrebný pre terminologiu ako rodové meno. Ostatné ostanú na žive len ako druhoradé synonymá alebo druhové mená. Kolenec by nás najlepšie zapojil do vedeckej a inorečovej terminologie. Okrem tohto rozumového dôvodu treba uznať i ten druhý, citove podopretý, že pochoposlovne dobrý, na iné rastliny neupotrebený názov *rdesno* je medzi Slovanmi najrozšírenejší a tak by prednosť patrila jemu.

Ján Mihál:

ZO SLOVENSKÉHO PÁDOSLOVIA.

(Pokračovanie.)

Genitív s predložkou *odpred* udáva začiatok času, na pr.: „už otpred huod je (syn) voľáki xorí". Stan. cit. 422.

Genitív s predložkou *okolo, vôkol, zôkol* býva vo význame:

a) miestnom, na pr.: Sedliaci obliekli sviatočné rúcha a *tmolili sa okolo školy.* Vaj. L. T. 67; *Okolo kozuba* ticho všetci sedia. Kráľ, Bal. a p. 35; *Vôkol hlavy* kŕďom letia čierne kavky. Ráz. Kameň 3; A potom v reťazi držiac sa *vôkol hrdla,* spevom, krikom poberali sa domov. Taj. I, 69.

b) časovom, na pr.: *Okolo polnoci* na stave bolo ticho. Taj. I, 36; „... a bacúšska krv v každom kúte sveta vycíti, kedy je *okolo Márie Magdaleny.*" Hronský, Chlieb 193.

c) Predložka *okolo* vo význame *asi, s, so,* viaže sa s genitívom, len so základnou číslovkou v atributívnom postavení zostáva s ňou spojená nesklonná; omylom sme ju uviedli pri akuzatíve (SR. IV, 280), patrí sem. Tam sme sa zmienili aj o tom, že by bola predložka *okolo* maďarizmom. No, bude to skôr opak, keďže je ona rozšírená vo všetkých slovanských jazykoch v tomto význame.

Teda v maďarčine bude slavizmom. Napokon na tom nezáleží. Jedno je isté: slovenskí autori jej vyhýbajú, radšej použijú predložky *s, so* alebo príslovku *asi*.

d) Genitív s predložkou *okolo* značieva vše predmet, k vôli ktorému sa dačo deje, na pr.: Katrena *točila* sa viac *vôkol koryta*, než *vôkol šestonedieľky*. Kuk. VII, 28; O Vianociach už nevládal ani *okolo statku*. Taj. II, 14.

Genitív s predložkou *krem, okrem* značí predmet, ktorý vylučujeme z opísaného prostredia alebo stavu, na pr.: V dome *okrem chorej* inej ženy nebolo. Kuk. VII, 28; Myslím, že i *okrem hodín* mal by si sa s ním zaoberať. V. L. T. 91.

Poznámka. — Nemôžeme neželieť, že naši spisovatelia nemali a či nepoznali eufonickej konštanty, t. j. že nevyužívali ľubozvučnosti pri striedaní samohlások a spoluhlások. Predložky — aspoň niektoré — majú po dva tvary: začínajúci sa spoluhláskou a druhý samohláskou, na pr.: *okrem-krem, okolo-vôkol, proti-oproti* atď. Teda, keď sa predchádzajúce slovo končí samohláskou, dám predložku začínajúcu sa spoluhláskou. Podľa toho v príkladoch, uvedených v predošlých dvoch odsekoch, malo byť *viac okolo koryta* m. viac vôkol..., *než okolo* m. než vôkol, *ani vôkol* m. ani okolo, *v dome krem* m. okrem, *že i krem* m. že i okrem.

Genitív s predložkou *počas* (poľ. *podczas*) určuje čas deja, na pr.: Pri tom rozhovore, *počas veselého shonu* mládeže pod košatou lipou... Zech. Maša 9; „*počas prievratu* ho to virabuvali". Stan. Lipt. 423.

Genitív s predložkou *podľa* i *dľa* (pôvodne *dělja* i *dělьma* najskôr z *dělo* dalo *dlja* s významom *pre, k vôli*, čoho v slovenčine dnešnej nemáme, ale máme druhý kmeň *dlьgъ* a *dьlja „zdlž"*, z čoho sa vyvinuly naše prepozície *dľa* i *podľa* i *pozdlž*) označúva predmet, ktorý môže byť predlohou, vzorom, druhému predmetu alebo môže naznačať vzťah osobný a miestny, na pr.: *Podľa Humboldta* rastie najvýbornejší dohán neďaleko mesta Havany. Hol. I, 202; *Podľa toho* sveta predstavujú si i svet druhý. Taj. IV, 130; *Podľa ženy* má v rodine nejakého úradníka, ktorý vyžije z toho, čo zarobí. Taj. IV, 118; Prešli *podľa fary*, školy, ale sa nezastavili. Taj. IV, 139; Akýsi parobok ihneď odbehol *podľa rozkazu*. Kuk. VII, 121. — O predložke *dľa* viď u Stan. Lipt. 419.

Genitív s predložkou *pokraj* značí to samé, čo predložka *kraj*, na pr.: *Pokraj tábora* sedí cár na zlatom stolci..., Chal. Výb. 4.

Genitív s predložkou *pomimo* býva vo funkcii miestnej, na pr.: „šiou som *pomimo xodňíka*". Stan. Lipt. 421; „peňiaze si dau *pomimo vrecka*". Tamže. Najčastejšie máva v živom jazyku úlohu adverbia, na pr.: *„neľej pomimo, pomimo som fsipau"*. Tamže.

Genitív s predložkou *poniže* podobne vyslovuje funkciu miestu v tom istom smysle ako *niže*, na pr.: *Poniže* dediny stojí mlyn. Vans. Ako 5 a 111.

Predložka *povedľa* s genitívom býva vo význame miestnom, na pr. u Stan. Lipt. 422: „veť teras (chlapec) *povedľa nás* prešiou".

Opak predložky *poniže* je predložka *povyše* s genitívom a označúva miesto, na pr.: Skoro bežiac vracali sa od vody, keď *povyše Áronovej* krčmy zazreli Ondreja Koreňa. M. U. Bič II, 231.

Genitív s predložkou *pozdlž* býva tiež udávačom miesta v smysle nem. *entlang*, maď. *mentén* a naši beletristi jej akosi vyhýbajú, ale tým častejšie ju najdeme v zemepisných učebniciach, na pr.: Od toho prielivu tiahne sa na juh *pozdlž pobrežia* Veľký útes Bradlový. Nikolau-Bojsa, Zem. pre vyššie tr. str. škôl 281. Ale Stan. Lipt. 423 uvádza doklady aj z reči ľudu.

Genitív s predložkou *prosto, oprosto* vo význame predložky *naproti, oproti* zistil Stan. Lipt. 422—23: *„prosto mosta bývajú,* ľen xoťe hore ďeďinou a potom sa skruťe (skúťte) *prosto kostolu, oprosto* mňa si stáu, postaviu si dom *oprosto fary"*.

Genitív s predložkou *s, so* máva úlohu miestnu, označuje pohyb shora nadol, na pr.: Zdalo sa mu, že hovoriaci stoja *s tamtej strany vrát*. Kuk. VII, 73; Vojak nasľubuje a keď shodí tornister, *spadne s neho* i dievča, čo sa naň vešalo. Kuk. VII, 75; Delá zahrmely *s obidvoch strán*. Tom. Kur. 96; Šli sme *s kroka* na krok. Taj. I, 148; *S prechádzky* prichádza domov vždy hladný. Šolt. Deti I, 26.

Genitív s predložkou *strany, straniva* má funkciu kauzálnu, pôvodne v staroslovienčine bolo len *stranъ*, neskôr *s-strán, s-strany* a tak potom len *strany*. V tomto časopise písali sme už o nej (SR IV, 56), kde sme uviedli aj doklady.

Genitív s predložkou *stred* a jej složeniny *prostred, uprostred, naprostred* udávajú miesto, v centre ktorého sa deje voľačo, na pr.: „... ten nad obcou na vŕšku stál *stred košatých líp*" Hv. I, 77; *Posred tých stromoradí* sú lúčina a kukuričniská. Orol III, 112;

„*uprostred* okrúhleho stola“ Hv. I, 15; Rozjedovaný hodil širaňu *na prostred pitvora*. Kuk. II, 98.

V ostatnej vete predložka *naprostred* mala sa viazať s akuzatívom a mala sa napísať dovedna, ako to naúča Czambel v Rukoväti (1919), str. 175 a 251. V tomto sa rozchádzajú naši spisovatelia: jedni píšu túto predložku podľa IV. bodu § 244. i podľa 1. l. § 338 Rukoväti, druhí zasa tak, ako som uviedol v ostatnej vete predošlého odseku. Mám hojne dokladov i takých i takých, ale citovať ich pokladám za nepotrebné, len podotknem, že správne je tak písať, ako naúčal Czambel: *naprostred pitvor* (kam?) alebo naprostred pitvore (kde?). Podľa Stan. cit. 422 ľud správne viaže predložku *naprostred*, len pri predložke *vprostred* úzus v ľudovej reči sa kolíše.

Genitív s predložkou *u* býva vo funkcii priestorovej blízkosti v každom smere, hlavne keď ide o blízkosť osobnú, t. j. osoby k osobe a dej vety vyslovuje sloveso perfektívne s výnimkou: prosiť, žiadať, kúpiť, prijať a pod., kým vo vetách so slovesami imperfektívnymi vyslovujeme blízkosť zvyčajne predložkou *pri*, o ktorej bude ešte reč. Pravda, rozhodná medza v úze *pri* a *u* nie je možná. Doklady na *u*: Veľká milosť je *u Boha*... Kal. Rešt. 91; *U pána Adama* bolo veselo. Tamže 77; Keď pôjdeš voly kupovať, musíš nocovať *u nás*. Kuk. VII, 97; Vedia, že už *i u nového školdozorcu sú zapísaný* ako pánsláv. Taj. II, 137.

V srbštine je predložka *u* za náš inak čistý genitív alebo za predložku *na* s lokálom, na pr.: ni prsti u ruke nijesu svi jednaki (Miklosich cit. 574). S podobným zjavom sa stretáme i v slovenčine, na pr.: *Načrel pyskom u klobúka*. Hv. VI. 164; Tu mu padol do oka polozhnitý štíp, ktorý držal *operadlo u podsteny*. Kuk. VII, 70.

Genitív s predložkou *včas* znamená to samé čo *počas*. Vo vlakoch sme mohli čítať: *Včas nebezpečenstva* zatiahnite rukoväť.

Genitív s predložkou *vedľa* značí predmet, popri ktorom istý dej sa splňal, na pr.: Bolo im po ceste ísť *vedľa krčmy*. Taj. IV, 140; veť som seďela *vedľa* ňeho“. Stan. cit. 419.

Predložka *vyše* s genitívom je opak predložky *niže* vo funkcii miestnej a časovej, na pr.: Do rána nejako vydržím a ráno sadnem si *vyše dvier*. Taj. II, 57; Tak *vyše 20 rokov* Maco bol pri koňoch. Tamže 10; *Vyše Hrádku* neďaleko vody horí ohník. Mat. I,

138; Okrem tejto funkcie má predložka ešte funkciu abstraktnú vo výraze „*vyše práva*“ a pod.

Predložka *z, zo* viaže sa len s genitívom a značí:

a) miesto, odkiaľ dej vychádza, na pr.: „ako by ti ustavične *tiekla krva z nosa*“ V. P. Tóth, Kráľ. ž. 78; Z *kozuba sa rozlieva* krotké svetlo a maľuje ružové tiene na stenách. Kuk. VII, 73; *Z domu som* nič nedostal — nuž som *z Paríža* utekal do Poľska ako dáky úskok. Mat. I, 113; Jedni vraveli, že je nie celkom vyliečený *z bledačky*. Taj. I, 86; „ako by bola našej Apolieny *z oka vypadla*“ Taj. II, 46.

b) celok, z ktorého vydeľujeme istú časť, na pr.: Za rána, za rána, ešte radšej v noci, ktože to povedať *z vás nám bude* v moci. Kráľ, Kyt. 45; *Najbohatšia zo všetkých* stala sa naraz žobráčkou. Kuk. VII, 138; „...že 50 krajciarov *nemal z jalovice* tak ľahko spustiť, že by kupec už bol dohodil. Taj. III, 109.

c) pôvod veci osoby v podmete alebo v predmete vyslovenej vety, na pr.: Na brehu stála búda *z dosák* složená. Mat. I, 124; Z *neho pán nebude*, ale mlynár, gazda. Taj. IV, 26; „*Z každého stromu* budú lotrov kríže“. Žar. Stráž 24; Sú to tie talianske peniaze *zo zlata*, čo nosia do Uhier benátski kupci. V. P. Tóth, Kráľ. ž. 58; Bráni sa, ako by mal *údy z olova*. Kuk. II, 13; Nebude *zo psa* slanina ani *z vlka* baranina. Kal. Rešt. 29; Bežkaj fúrik stavať múrik, dom nie z triesok, treba piesok. Hv. VII, 11.

d) čas, v ktorom sa dej začína alebo končí, na pr.: Presadili kvietok *z jari* do jasene. Kráľ, Kyt. 42; Šťastia, Bože, šťastia, *z rána* i *z večera*. Botto, Jánošík 12.

e) dôvod deja, na pr.: „aby si odpočinul *z cesty*“. Mat. I, 142; Čo mi je *z ľalie*, — nemám hu dať komu. Mat. I, 142; Z *takého života* nič. Kuk. VII, 66; Ale Samko nechcel o tom ani počuť a počal Zuzku upodozierať *z nelásky*. Taj. I, 65; Pán Maše, Dymák, vyliečil sa *zo svojich* rán... Zech. Maša 55.

f) spôsob, akým sa čo deje, na pr.: „za nimi sa ženú *z celej svojej siły*“. Kráľ, Kyt. 27; Učiteľ dopustil, že *z pravidla* sú i výnimky. Kuk. VII, 66; Ľahko sa *smial* a *z chuti*. Jégé, Šangala 127; Čo on môže zato, že mu *z očú prišlo*, keď shliadol dukát. Kal. Rešt. 63; Ja, že *z rozumu* podstúpi, — tak plakal. Kuk. I, 91; „zodvihne *z úchytku posúcha* úlomček“ Hv. VI, 120.

Genitív s predložkou *za* značí čas, v ktorom sa dačo stáva, na pr.: *Za živa* v Bystrici a po smrti v nebi. Povrávka; *Za dievoctva*

nik by sa nebol do nich nazdal, že im rôžky podrastú. Kuk. VII, 145; Jak sniažik sypký *za rána* zimného. Kráľ, Kyt. 21; Takto vše po večeroch rozprávali i Ďurčekovci, najmä starý otec vnúčatám o kosbe *za sparna,* oračke *za sucha* ... Taj. IV, 130; Hľadel sa s ním hneď *za horúca* pokasať. Kuk. VII, 67.

Predložku *zavčas* viažeme tiež s genitívom a len v spojitosti so slovom ráno, na pr.: *zavčas rána* sa pohňeme. Stan. cit. 423.

Predložku *zavrch* písavajú naši autori rozlične, jedni *za vrch,* druhí *zavrch,* ale, či tak či onak, viažu ju nesprávne s genitívom, lebo jej prvý člen vo funkcii miestnej pýta buď akuzatív (na otázku „kam?"), buď inštrumentál (na otázku „kde?"), teda potom nie „Bohumír si totižto sadol *za vrch stola,* ... V. P. Tóth, Kráľ. ž. 93", ale: *zavrch stôl.*

S genitívom sa viaže predložka *zdola* vo význame *„poniže"*, na pr.: Stephan Hronsky *zdola vsy,* Na dluhich *zdola dediny,* Kapun Jano *zdola dediny* cela. Doklady citujem z listiny z roku 1556, ktorá je v Hájnikoch na rím.-kat. fare a uverejnil ju v Kultúre (III) dr. Karol Krčméry. Ešte doklady odtiaľže: „Celu Dielnicu *zdola Dediny. Zdola Dediny* podla Dolinky celu."

Opak predložky „zdola" je predložka *shora;* na pr.: Balthazar Djaniška syn Andraša Djaniškj kupil sebe y swym potomkom dom w Ulicy Hronskej ležýcy *zhora otce geho Djaniškj* a zdola ... Protocol slovenskoľupčiansky z roku 1675; Obyvatel zdegšy remesla nožarskeho kupil sebe y swym potomkom polowicu dolnu domu ležycyho *zhora Jacobusa Srnkj.* Tamže z roku 1665; *„zhora Dura Berianowje ležicu"*. Tamže z roku 1665; „dom ....., ktery gest mezj domy *zhora Špalkouskeho* a zdola Mikulaše Liptaka". Tamže z roku 1656. Podobné doklady najdeme v zápise z r. 1675, 1672 a inde.

Máme i predložku *zpak* tiež s genitivom, na pr.: Len jedna krivuľka, čo *zpak ruky* švihla. Botto, Jánošík 17. Predložku *zpak* v inej súvislosti som dosiaľ nenašiel.

Genitív s predložkou *zpod* označuje miesto, odkiaľ podmet vychádza, ak tento bol *pod niečím* alebo *na niečom,* na pr.: Chlapci sedeli na zemi, niektorí z nich i driemali, niektorí uchýlili sa *zpod očú do kutice.* Kuk. VII, 77; Pani Klára mala na hlave drobný vyšívaný čepček, *zpod ktorého* jej vybehúvaly okolo tvári čierne kučerky. Jégé, Šangala 170; „viber tie uhľe *spod ohňiska*". Stan. cit. 422.

Genitív s predložkou *zponad* označúva miesto, odkiaľ podmet vychádza, ak tento bol *nad niečím,* na pr.: Hlavu kloní hlboko, až nad samú zem a *zponad ušú* vymoká mu znoj. Kuk. IV, 147; „*sponad hori* viľeťeu jastrap". Stan. cit. 422.

Genitív s predložkou *zpomedzi* značí miesto, z ktorého podmet vychádza, ak bol *medzi niečím,* na pr.: *Zpomedzi všetkých krásou* vynikal jedon pár: Anička, vnučka majiteľa maše, p. Dymáka a Janko Dubec. Zech. Maša 6; „zavolau *spomedzi kriakou*". Stan. cit. 422.

Genitív s predložkou *zpopod* je totožný s genitívom s predložkou *zpod,* len zosilňuje, zdôrazňuje pohyb, na pr.: Okolo mňa sa chmáry čierne vijú, *znad mňa, zpopod mňa* hromy vyvierajú, ja letím, letím, kým ma nezabijú. Kráľ, Kyt. 37.

V uvedenej vete máme doklad i na predložku *znad* s genitívom, ktorej smysel je ten istý ako predložky *zponad.*

Genitív s predložkou *zpred* označúva miesto východiska deja, ak pôvodca deja bol *pred voľačím.* Túto predložku môžme zosilniť predložkou *po,* tak zneje: *zpopred.* Doklady: „. . . stratil sa mu *zpred očú* vo večernom šere" Kuk V, 99; Chytro, dievča, pober tú zelinu *zpred nôh.* Taj. VIII, 52; Naši furmaňi sä tjaž poškrabali v hlavi, ale už bulo pozde; šua sľúbili, to len museli dač, a náš Miško tašó svojó cestó, tak im zmiznú *zpopred ošú* ako vjatr. Súp. I, 293; „odmeť sňex *spred domu*". Stan. cit. 422; Sišiel *zpredo dveri* do pajty. Kuk. XXIII, 16.

Genitív s predložkou *zpoza* znamená miesto, odkiaľ ide dej, ak pôvodca jeho bol *za tým miestom,* na pr.: Janík *zpoza stola* ani hor nevstáva. Botto, Jánošík 16; „Tej?" znelo opovržlive *zpoza vrát* z mužských úst. Kuk. VII, 74; „višli (husi) *spoza humna*". Stan. cit. 422.

Genitív s predložkou *zprostred* označúva miesto, z ktorého vychádza dej, ak jeho zdroj bol *v prostriedku* toho miesta, na pr.: To len tak povedajú, že kapusta vystrelila, keď pod jeseň *zprostred hlavy* vyženie mládnik a začne kvitnúť. Kuk. II, 194.

Datív.

Datív je pád na otázku *komu? čomu?* Vyjadrujeme ním predmet pri slovesách a pri prídavných menách. Datív môže byť i voľne vložený do vety. Tieto druhy datívu sú bezpredložkové. Okrem toho sú datívy predložkové.

Datívy predmetné:

a) pri slovesách *dávať* a naopak 1. v úžitok, 2. na vedomie, na pr.: 1. Stoj — *daj Bohu dušu* a chlapcom dukáty. Botto, Jánošík; Ale pokoj *starým ženám*. Hv. VII, 70; Prázdna stena s krucifixom *dodávala izbe* rázu kaplice. Jégé, Šangala 255; Dušu napredali, len aby *nám* ho *odviedli*. Kuk. V, 133; No, počkaj, *dám ti* dohánu. Kuk. VII, 7; *Komu dá* Boh úrad, tomu dá i rozum. Kal. Rešt. 15; Čo *komu súdené*, to *mu neujde*. Kal. Rešt. 15; Kto ráno vstáva, *tomu* Boh *dáva*. Kal. Rešt. 78; Janík, *podáš bielej kráľke* pravú ruku. Botto, Jánošík 43; Ach, mamička moja, keďs' ma rada mala, k čomus' ma *takému losu do* rúk *dala!* Kráľ, Kyt. 67.

2. Chceš ísť za mňa? To *mi rec!* Hv. VII, 40; Čas už *ohlásiť sa svetu*, kým ho snehy nezametú. Hv. VII, 93; Kráľ sa len ide ďalej shovárať a *pánovi káže* mlčať. Sl. II, 148; *Povedz mi*, či je už koho rúčka tvoja? Kuz. I, 118; Matúš odrazu na kráľa sa valí a „Napred!" *kričí svojim bojovníkom*. Št. I, 83; Prísneho slova *mu nedali*. Kuk. VII, 38; „Doviezli sme pšenicu na oblátky" — *oznamoval* rychtár *učiteľovi*. Kuk. VII, 87; On *všetkému rozkazuje*. JMH, Olej. 19; „Pohni", *riekol* Dušan *kočišovi*. Vaj. L. T. 30; *Poviem tetke*. Tamže 55.

b) pri slovesách, ktoré znamenajú priaznivý alebo nepriaznivý pomer dvoch bytností, a to:

1. pri slovesách *žičiť-závidieť, osožiť-škodiť, vládnuť-slúžiť, koriť sa-protiviť sa* a pod., na pr.: *Neprosil sa* čert *babe*, ani ja *takej žabe*. Kal. Rešt. 6; Ja som lovec zpod Kriváňa, *nerobte mi* krivdy. Hv. I, 149; No, len choďte šťastlive" — *zažičil jej* Zvara. Hv. I, 241; Nie, hoviadku neublížim, i keď švacnem ho tu i tu, nešľahá sa bez súcitu. Hv. VII, 100; Bo ja sa *klaniam Bohu jednemu*. Mat. I, 13; Ó, veď *vám* ja *žičím*... Hv. VII, 101; *Odpusťte bezmocnému lazárovi*. Hv. VII, 7; Len zázrak mohol *pomôcť Pompiliovi*. Hruš. Mad. 8; Slováci, Slováci, národ holubičí, celý svet ľúbite, a *vám* nik *nežiči*. V. P. Tóth I, 73; Tak rád sa pozabudnem a *verím detským snom*. Roy, Výb. 47; Celý ostrov *závidel* jej *dievke*. Kuk. V, 132; Ale *som nedôveroval* jeho *podujatiu: protivilo* sa *rozumu* a *pravde*. Kuk. V, 160; On nikdy *neublížil* ani *muške*. Kuk. VII, 35; *Nikomu nezavadzal*. Vaj. L. T. 56; Učiteľovo srdce *vzpieralo* sa *týmto naukám*. Kuk. VII, 69.

2. pri slovesách, ktoré značia patriť, hodiť sa k sebe alebo naopak, na pr.: *Páča sa ti* tie rybky? Kuk. VII, 101; Tvár jeho *sa po-*

dobala mesiačku bledému. V. P. Tóth I, 11; To sa predsa *grófke nesluší.* Jégé, Šangala 211; Ten večer v Ráztokách naozaj *podobal sa vreniu* rozhnevaných včiel. M. U. Bič II, 91; *Nezvykol som tomu*... Kráľ, Kyt. 64; *Tebe* tiež nikto *nevyhovie,* starý bachranisko. Kuk. VII, 6; Ale ani *grófovi,* ani *Adamovi neboly* tieto reči *po srsti.* Kal. Rešt. 13.

c) pri slovese *byť* mávame t. zv. dativ posesívny (privlastňovací), keď obsahom podmetu slovesa *byť* je vec, čo privlastňujeme osobe, ktorú vyjadruje podstatné meno v datíve, na pr.: Nie, *týmto krásam, tomu čaru, tým tvarom* nikde *páru niet*... Hv. I, 39; Inokedy bývate sťa ovečka krotká, a dnes ani *rady vám,* žiháte sťa osa. Hv. I, 241; *Divno našim jazdcom,* že tam ešte hrabú. Hv. I, 244; Ty *mi budeš poslom,* nie farbavým oslom; poputuješ zčerstva, zrezka. Hv. VII, 141; *Otcovi starému na kolenách vnúča,* trasavý hlas starca piesňam ho priúča. V. P. Tóth I, 15; *Beda pokoju* bez slávy príčiny! Kuz. I, 95; Zeman, mešťan i sedliak *bude brat bratovi,* keď za národ *zahorí srdce Slovákovi.* Kuz. I, 107; Či *hladu vášmu lakomému je* málo vzduch i more? E. B. L. Výb. 119; *Komuže* je toto najväčšia hanba? Kuk. VII, 10; Ja *som tomu nie vina.* Kuk. VII, 29; Často *mi* sestry ozaj ľúto. Hv. I, 243; Do vrchu i *pánkovi ťažko* redikať sa... Hv. VII, 55.

Posesívny dativ býva v bezpodmetných vetách pri slovesách, ktoré znamenajú telesné alebo duševné stavy, na pr.: Nebožiatko, *za nehty mu zašlo.* Kuk. VII, 101; *Je mi* do plaču; ach, nešťastlivá dievka... jaj-jaj-jaj. Hv. VII, 163; *Clivo dievkam* naokolo i čas liece. Hv. VII, 70; Hej, Janoško, Jánošík, kamarát slobody, zle *sa tebe* jakosi na tom svete *vodí.* Botto, Jánošík 23; To je, Martin môj, hádam z osady vojak a, neviem, je ešte mladý a tak *sa mu odísť lení.* Sl. II, 167; *Uľútostilo sa jej* v tom ustavičnom trápení, rada by ju vyslobodiť. Kuk. V, 125; *Ťažko mu,* že zarmútil otca. Kuk. V, 189; *Vidí sa mi,* že sádzala do pece. Kuk. VII, 30; To *mi* ani do päty *nevošlo.* Kuk. VII, 30; U Ferancov čakali návrat svojich hostí netrpelive, lebo pred chvíľkou *im zišlo na um,* aká chyba sa stala. Kuk. VII, 30; *Čo* do mňa *dakomu?* Kráľ. Kyt. 64.

d) dativ cieľový býva pri slovesách pohybu a zotrvania v istom smere, cieľom deja slovesného je predmet v datíve, na pr.: *Mne* už nik *neprinavráti* nôh... Hruš. Mad. 13; Hlboko *sa jej poklonil,* pobozkal nohy, ponižene zaproskal o dobrotivú pomoc... Hruš. Mad. 13; A tá zakvitlá kvetom jabloni hlava pokorne *pínu*

sa kloní. Sl. II, 150; K práci zdvihli ruky, aby *skutkom žili,* mužným činom ducha národ svoj spasili. V. P. Tóth I. 7; *Kanôpkovi* a *Adamovi* len rukou *kývla.* Jégé, Šangala 209; Na väzy treba stúpiť zrady *snom.* Roy, Výb. 58; *Kmotre nadišla* veľmi dobrá myšlienka. Kuk. VII, 32; Oplátky *podrobili novej revízii.* Kuk. VII, 100.

Odlukovému genitívu sa podobá datív opačného cieľa, na pr.: Či krvavý ten dôstoj *ujde tôni,* na hekatombách genij ľudstva trôni. Hv. II, 72; Dočkaj, pomste *neujdeš mi* žiadnym činom; spomnieš i na svete inom. Hv. II, 105; Zďaleka ľud *vyhni vyhybuje,* cestou keď ide na koniec horný. V. P. Tóth I, 109; Tak sa zdalo, že *Haluziciam cholera sa vyhýba.* Hol. I, 98; Čo *komu súdené, tomu* neujde. Kal. Rešt. 15; *Nemohli sa mu ubrániť.* Kuk. VII, 78; Bol by odišiel, aby *unikol jeho útokom.* Kuk Ml. L. 127.

Sem patria i takéto väzby: Čože si *mi* doniesol? Kuk. VII, 5; Vytrhneme *im* bič z hrsti. Jes. Výb. 20; Jednému farárovi v B. Váh veľmi podmýval role a kus po kuse *mu* ich odnášal. Hol. I, 98; Ľud tvoj je ľud môj, ja som si ho kúpil, svet *mi* ho sviedol, zotročil, potupil. Kuz. I, 95.

e) Datív príčiny býva po výrazoch radosti, začudovania sa, posmechu a je príčinou deja slovesného, na pr.: Marka, onô — užtoveru, *divím sa ti,* takto želieť. Hv. VII, 44; Hej, hej, sú, čo „ujujú" zvýsknu, keď sa *radujú môjmu kunštu.* Hv. II, 57; Čím viac sme *sa tomu smiali,* tým viac nám ten šnúrou hore vytiahnutý nadával. Hol. I, 43; *A tešil sa jej* ako hospodár náručiu dozretého jačmeňa. Smr. Výb. 109; Zandome *sa mu usmieva* svojím úsmevom. Kuk. V, 135.

f) Datív predmetný býva pri prídavnom mene, významom blíži sa datívu predmetnému, vyplývajúcemu z funkcie adjektívnej, na pr.: Do smrti budem *povďačný vašej eminencii.* Hruš. Mad. 7; *Budeme vám radi* . . . Hv. VII, 79.

g) Dativus commodi, incommodi (datív prospechový alebo naopak) označúva osobu alebo vec, v prospech alebo neprospech ktorej sa voľačo deje, na pr.: Nebudeme potme *šiť starým babám* boty. Hv. I, 248; Čosi *sebe* mrnčal, švácal sivku, hoc aj hnal, až *mu* klopkáň *drnčal.* Hv. I, 245; Mesiačik *im svieti* v cestu. Hv. VII, 78; *Posvieti vám* tiež hen vatra. Hv. II, 80; *Podliakom svitá česť,* rozkoš, sloboda. Kuz. I, 111; *Konôpkovi* v Rovňanoch horela pôda pod nohami. Jégé, Šangala 199; *Katrene podlamovaly sa nohy* a mdloba *jej* išla na srdce. Kuk. VII, 29; Pekné vlasy šuhajcov *padly za obeť*

jeho reformám. Kuk. VII, 57; Sedí káčer na doline, *šije boty Kataríne.* Kal. Rešt. 80. Od stá liet sme orali, však *cudzincom zrel zlatý klas.* Ráz. Výb. 77; *Eve* z toho všetkého *zostala* len hlúpa, zlá trpkosť. M. U. Bič I, 184.

Oslabený význam prospechu alebo neprospechu vyjadrujeme často zvratným zámenom *si, sebe,* na pr.: Veď sa ešte sosypú hromy na Kriváni a potom *si povieme:* Vy páni, my páni. Kuz. I, 118; *Predal som si* štyri volky mojej žene na čepec. Výb. P. L. 80; Človek *si* srdcom *ukuje* okovy a v nich žiť musí. JMH. Výb. 137; Necnejte si. Kuk. V, 103; Nikdy *si* neodpustím, že som tak ďaleko zabŕdol. Kuk. V, 134.

Majiteľa predmetu vety vyjadrujeme vše datívom voľným; tento datív je blízky prisvojovaciemu genitívu, na pr.: *Rúbte mu* do pása, tam je jeho spása! Botto, Jánošík 17; Len jedna krivuľka, čo zpak ruky švihla, *čarovnú mu žilku* v opasku prestrihla. Tamže; I hoc pod kolenom *čpelo mu* to v ladviech zas, sťa by šidlom bádal. Hv. I, 239; Na oči *vám sadne plácha* ani sovám. Hv. VII, 98; *Tomu* moja pieseň slávu *zazvoní.* Kuz. I, 86; Ale ty ho poteš, *vybi mu* z hlavy škrupule. Kuk. V, 134.

h) Na datíve prospechovom zakladá sa datív etický, čo značí osobu, ktorú obsah vety uspokojuje, ktorá má radosť alebo protiveň z obsahu vety, ktorej náhľad sa srovnáva s obsahom vety, má záujem na obsahu vety, na pr.: Mladý zať, mladý zať, snímajže ma rúče, že si *ti* nestratím od pokladu kľúče. Botto, Jánošík 22; Mali sme *ti* rovné háby . . . Hv. VII, 68; Dbajú *ti* tie na šprih, han . . . Hv. VII, 70; Bola *vám* to zlatá vôľa. Hv. VII, 70; Ľaľaď *ti* ich. Hv. VII, 71; Za pokutu mal *vám* bradu zavrznutú v rázštep; Hv. VII, 152; Ale *ti* ho, človiečku, doriadili. Jégé, Šangala 9; Vidíš *ti* ho, kde on zaoral. Kuk. V, 90; Horký *jej* dovtípil. Kuk. VII, 30; Ale to *vám* bol celý figliar. Kal. Rešt. 105; Daj *ti* mi, Bože, aký pán! Kal. Rešt. 106; Choď *mi* so svojimi nevestami, to ti hovorím! Kal. S. D. 14; Daj *ti* mi, Bože, chlapa! Kal. S. D. 20; Daj *ti* mi, Bože, vojaka! T. 28.

i) Datív rešpektívny (zreteľový) vyjadruje osobu, ktorej je vetný obsah obecaný, na pr.: *Ševovi* všetko oči kole (t. j. všetko kole oči, ale len vzhľadom na Števa) Hv. I, 242; Dnes už nejde na to chuť *mi.* Hv. VII, 144; Mati moja, mati, čože máš plakati? Veď *mne* tam nebude ťažko privykati. Výb. L. P. 49; Ja neviem, ale *tebe* ovce nikdy nedoja. Kuk. VII, 5; *Farárovi* kradnúť je hriech. Kuk. VII, 7; *Chudobnému* i z hrnca vykypí. Kal. Rešt. 59; *Ferkovi* uniklo všetko, stratilo sa všetko. Kuk. M. L. 16. (Pokračovanie.)

MUDr. *P. Halaša:*

PRÍSPEVOK K TERMINOLOGII RASTLÍN.

Týmto článkom predkladám našim odborníkom obsiahly materiál, ktorý má pomôcť pri ustálení jednotnej terminologie rastlín. Viedly ma k tomu dve okolnosti, jednak stredoškolské rastlinopisné učebnice obsahujú termíny, prevzaté väčšinou z češtiny a často úplne spotvorené, jednak i slovenskí autori si v premnohých prípadoch protirečia, ba možno povedať, že v pomenovaní istých druhov panuje úplný chaos, čo je na škodu botanickej vede aj slovenčine. Len niekoľko najkrikľavejších príkladov: Holuby menuje „čiernym koreňom" rastlinu „helleborus", kým Kovalevsky dáva tento názov rastline „scorzonera" a Mihalus dokonca uvádza ho ako ľudový názov rastliny „symphytum", pričom tieto rastliny nepatria ani do spoločného rodu, ba ani čeľadi. Pravda, dalo by sa to vysvetliť tým, že ľud používa tento výraz v rozličných krajoch pre rozličné byliny, no nemôže byť to tak pri termíne „sorbus"; tu na pr. protirečí si sám Reuss, keď názov „brekyňa" upotrebuje i pre „sorbus domestica" a „sorbus torminalis". No nielen on, protirečia si aj iní autori. Tak Holuby a Fándly majú pre „sorbus domestica" názov „oskoruša", kým Novacký používa ho pre „sorbus torminalis" a Tvrdý pre „sorbus aucuparia", ba Reuss ho má dokonca na oboje práve tak ako aj termín „oskoruch". Mihalus zasa používa medziiným termín „brest", kým podľa Kovalevského, Tvrdého a Novackého „brest" je „ulmus" a podľa Reussa „acer". Alebo: Tvrdý má na „lythrum" termín „vrbina", kým Reuss a Kovalevsky užívajú tento názov pre „lysimachia". U Holubyho zas „silene inflata" je „úročník", kým u Reussa „anthyllis vulneraria". U Kovalevského je „lathyrus tuberosus" — halucha, kým u Reussa a Novackého „oenanthe", ale Reuss používa termín „halucha" medziiným súčasne i pre „lathyrus tuberosus".

Viedlo by ďaleko poukázať na všetky tieto protirečenia a odchýlky, ktorých je až priveľa. Napokon sám čitateľ príde na to. No práve tieto nedôslednosti sú dôvodom, že načim sjednotiť terminologiu, čo bude ťažká, ale vďačná práca odborníkov. Preto snažil som sa dať im do ruky starostlivo sosbieraný materiál. A aby práca bola obľahčená, pripojujem i termíny v iných rečiach. Tak sa ľahšie zistí, či niektorý termín nie je prevzatý, prípadne spotvorený, či ho teda načim odstrániť, prípadne či by nebolo od

veci prevziať a prispôsobiť slovenčine termín z ruštiny alebo poľštiny, a to najmä tam, kde ho nemáme.

Podotýkam ešte, že latinské termíny sú podľa 2. vydania spisu Polívka—dr. Domin—dr. Podpěra: „Klíč k úplné květeně Republiky československé" a že soznam prameňov uverejnený bude na konci článku.

Skratky v slovenskom texte:

Ba = Brejcha, Bk = Bernolák, Fy = Fándly, Ha = autor, Hža = Hodža, Hv = Hviezdoslav, Hy = Holuby, Cha = Chalupka, Kl = Kálal, Kť = Kmeť, Kr = Kollár, Kš = Kordoš, Kt = Kott, Ky = Kovalevsky, Ld = Lichard, Mk = Mičátek, Mn = Mjartan, Ms = Mihalus, Ný = Novacký, Pč = Palkovič, Rr = Rizner, Rs = Reuss, Sk = Sasinek, Sý = Suchý, Sy = Sytniansky, To = Timko, Tý = Tvrdý, Vá = Vansová, Vý = Vraný, Zr = Zechenter, Zs = Zaymus, Zý = Záturecký.

B = Bošáca, Br = okolie Bratislavy, D = Detva, G = Gemer, H = Hont, L = Liptov, Lu = Lubina, M = Myjava, N = Nitrianska, Nov = Novohrad, O = Orava, Sb = Sborník MSS., Pohľ. = Slov. pohľady, Sp = Spiš, T = Tekov, Tr = Trenčianska, Tu = Turiec, V = východné Slovensko, Z = západné Slovensko, Z. P. = Zárieč-Púchov, Zv = Zvolenská.

Abies DC. (pinus abies L.)

jedla (Bk, Rs), sosna-jedľa, jedľa (Ky), jedľa (Sy, Tý, Ha, Ms, Ný, Tu, V, Zv); — *č.* sosna-jedle, jedle, *ch.* jela, jelva, jalva, *p.* jodła, *r.* el, *m.* lucfenyő, *n.* Tanne.

Acer L.

a. campestre L. — klen bílí, polní (Bk), černý klen, černoklen (Pč), javor polní, brest, klen (Rs), javor polní, klen (Ky), klen (Tý), babyka (Ný); — *č.* babyka, *ch.* klen, *p.* jawor pospolity, *r.* klen polevoj, černoklen, *m.* mezei jávorfa, *n.* Feldahorn, Masholder.

a. platanoides L. — brek, brekowí strom (Bk), javor vodoklenovitý (Rs), javor mliečnatý, čierny (Ky), javor mliečny (Ms, Ný); — *č.* javor mléčný, mléč, *ch.* mlječ, *p.* jawor mléczny, klon, *r.* klen ostrolapčatij, *m.* juharfa, *n.* Milchahorn, Spitzahorn.

a. pseudoplatanus L. — javor ledavodoklen (Rs), klen (Ný); — *č.* javor horní, klen, klenka, *ch.* pravi javor, *p.* wodny

jawor, wodoklon, *r.* njemeckij klen, javor, *m.* csenkfa, *n.* Bergahorn, Wasserahorn.

a. tataricum L. — klen čérní (Bk), javor tatařský, černý klen (Rs); — *č.* javor tatařský, *ch.* žest, *p.* klon krzewowy, *r.* paklen, neklen, *m.* tatárjávorfa, *n.* Zwergahorn.

Aconitum L.

omej (Bk, Ky, Ha, Hy), mníšek (Fy), oměj, omega, vomej (Rs), omich (Pohľ., Tý), ľutič (Kl), prilbica, omej, omich (Ms), prilbica (Ný); — *č.* oměj, mníšek, *ch.* najlep. *p.* mniszek, tojad, *r.* akonit, car-zelie, *m.* sisakvirág, sisakfű, *n.* Eisenhut, Sturmhut, Venuswagen.

a. anthora L. — jedhojicá (Bk), oměj tenkolistý, jedhoj (Rs), jedhojica (Tý); — *č.* oměj tenkolistý, jedhoj, mníšek dobrý, *ch.* naljep dobar, *p.* mniszek dobry, *r.* prostrjel, pregrad, prikryt bolšoj, *m.* jervafű, *n.* Giftheilwurz.

a. lycoctonum L. (a. vulgaria Reichb.) — vlčé mléko (Bk), psímor, vlčí mléko, kolovratec (Rs), vlčí mor (Hy), psímor (Ky), prilbica žltá (Ms), nálep, ranná rosa, ľutič (Ba); — *č.* oměj žlutý, psímor, vlčímor, *ch.* crljivača, *p.* wilczy korzeń, *r.* volčij koreň želtyj, ljutik želtyj, volkogub, *m.* sárga sisakvirág, ebrontófű, tetűrontó, farkasbab, farkasgyökér, farkasrépa, *n.* gelber Sturmhut, Hundstod, Wolfswurz.

a. napellus L. — šalamúnek (Bk), zlý mníšek, mordowňík, pekelná zelina (Fy), oměj opravdivý (Rs), šalamúnek, holúbky, ranná rosa (Hy), šalamúnok (Tý), holúbky, pančušky (Ha, Zv), holúbky (Tu, V), prilbica zahradná, gebuľová, psímor, panenky Marie papučky (Ms), prilbica opravdivá (Ný); — *č.* šalamúnek, mordovník, *ch.* naljep modri, *p.* mniszek zly, mordownik, morderznik, *r.* ljutik goluboj, volkoboj, volčij jad, borec, *m.* kék sisakvirág, vad uborka, csáklyafű, *n.* blauer Sturmhut, Kappelblume.

Acorus L.

prustworec, puškworec (Bk), puškworec (Fy), šišvorec, prstvorec (Rs), pušvorec (Hy), šišvorec (To), šišvorec, trsť voňavá (Ky), pušvorec (Rr), šišvorec (Tu), puškvorec (Ha, Ný), puškvorec, šišvorec, prsokoreň, koreň prsný, pľúcny (Ms); — *č.* puškvorec, šišvorec, tatarák, nejedlík, prskoreň, *ch.* idjirot, *p.* tatarak, tatarskie ziele, rajska trawa, *r.* ir, air, *m.* kálmos, *n.* Kalmus.

Actaea L.

samorostlec, samorostňík (Bk), bělohlav (Rs), samorostlík, belohlav (Ky), čierny koreň (Hy), sršniatka, sršťienka (Kl), bielohlav (Ha), samorostlík, bielohlav (Ms), samorastlík (Ný); — č. samorostlík, Kristoforova tráva, beraní růžky, černina, vranec, *ch.* vranac, *p.* czerniec, czarny korzeń kłosowy, *r.* Christoforova trava, sorokopritka, voronec, *m.* takta, Kristóffű, farkasszőllő, békabogyó, *n.* Christophskraut.

Adenostyles Cass.

mačicha (Rs, Ný), havez (Ba); — č. havez, *ch.* dušica, *p.* kamosa, *r.* dušica alpijskaja, gnilopaška, nedospjelka, *m.* bérclapu, kákolya, bojtike, *n.* Alpendost, Pestwurzel.

Adonis L.

slepomák (Rs), hlaváčok, horosvit (Ky), slepomak, hlaváčik (Ha), hlaváček, slepomak, korenie čierne, domáce (Ms), sršniatka, rozmarín divý (Hy), hlaváček, ohníček (Ný); — č. hlaváček, ohníček, slepý mák, hořká tráva, *ch.* gorocvjet, *p.* adonis, gorzykwiat, *r.* adonis, vjetrenica ljesnaja, *m.* hérics, kaporrózsa, sárga hunyor, tyukszemvirág, *n.* Adonisblume, Adonisröschen.

Adoxa L.

pižmovec, pižmovka (Rs), pižmovka (Ný); — č. pižmovka, *ch.* moškovica, *p.* piżemko, *r.* trava kabargovaja, muskusovaja, *m.* kockagyöngy, békavirág, pézsmaboglár, *n.* Bisamkraut.

Aegopodium L.

snif, jarus, kozinoha, kerhart (Rs), snif, kozia noha, jarus (Ky), kozia noha, snif (Ha), kozia noha, bršlica (Ný); — č. bršlice, kozí noha, jarous, *ch.* sedmolist, jarčevac, *p.* kozia stopa, podagrycznik, śnitka, *r.* snit, djaglica, *m.* kecskeláb fű, podagrafű, baktopp *n.* Geissfuss, Gersch, Zipperleinkraut.

Aesculus L.

planí kaštan (Bk), maďal, divý kaštan (Rs), maďal, divý gaštan (Hy), maďal, gaštan koňský i divý, jirovec (Ms), maďal, gaštan konský (Ný); — č. maďal, koňský kaštan, jírovec, *ch.* madjal, divji kesten, *p.* kasztan dziky, *r.* konskij kaštan, želudnik, *m.* vadgesztenyefa, lógesztenye, *n.* Rosskastanie.

Aethionema RBr. (thlaspi saxatile L.)

urvobyl (Rs); — č. sivutka, *ch.* grbač skalni, *p.* psia pieprzyca, *r.* jarutka kamennaja, *m.* nyilfonál, *n.* Steinkresse.

Aethusa L.

diwoki, psí petržal (Fy), tetlucha, psí i kozí petružel, smradlavý petržel, kozípysk (Rs), tetlucha (Zs), žieravec, blakota, divý petržlen (Ky), tetľucha, kozí pysk (Ha), svizčačica, matonoha, motožník (Kl), petrzeľ smradľavý (Kš), burian, šmehlina (Ba), tetlucha, kozí pysk, kozí petržlen (Ms), kozí pysk, tetlucha (Ný); — č. kozí pysk, tetlucha. blekot, kozí petržel, *ch.* kokoriš, peršnjak, divji persun, *p.* blekot ogrodowy, bzducha, *r.* sobačja petruška, sobačnica, znoicha, kokoryš, *m.* adáz, kutyapetrezselyem, ebzeller, *n.* Gartengleisse, Hundspetersilie.

Agrimonia L.

repíček (Fy), repíček, boží bič (Hy), repík (Kť, To, Rr, Ha, Ný, Tu, Zv), repík, repíček, konopínec, útrobník, starček (Ms), boží bič (Ba), repík, repíček, starček (Rs); — č. řepík, řepíček, útrobník, *ch.* turica, turika, *p.* rzepik, wątrobnik, r. repejnik, pečenočnik, parilo, sudopar, repík, žitnik, *m.* párló, *n.* Odermennig, Leberklette.

Agropyrum L. (triticum repens, caninum L.)

pýr, peyr, peyrový kořen (Rs), pýr (Hy, Tý, Ha, Ný, Tu), pšenica plazivá, pýr (Ky), pýr, pýrnica, pýrovka, divé žito (Ms), pýr, kanviš (Sp.), pýrenica, pyrnačka (Kt), pýrina, pýr (Zv); — č. pýr, *ch.* pirika, *p.* pérz, *r.* pyrej, pyrejnik, pšenica polzučaja, *m.* tarackbuza, *n.* Quecke, Queckenweizen.

Agrostemma L. (lychnis githago Lam.)

drema-kaukol, kúkol-tetřice (Rs), kúkoľ (Hy, Tý, Ha, Ný), kúkol (Sy, Tu, Zv), konkoľ, kunkoľ (V); — č. koukol, *ch.* kukolj, *p.* kąkolnica żytna, czarnucha żytna, metlica, *r.* kukol, *m.* konkoly, vadóc, szépecske, *n.* Kornraden.

Agrostis L.

režnice (Rs), reznica (Zs), ražnica (Sy), režnica, psinčok (Ky), režnica (Ný), nevestin závoj (Ba); — č. psineček, *ch.* troskot, *p.* mietelnica, *r.* polevica, *m.* tarackos tippan, szőrfű, *n.* Straussgras.

Achillea L.

tisíclistník (Rs), stolistník (Ky), jazýček (Um, Kl), mačúch (Ms), rebríček (Ný); — *č.* řebříček, jazejček, tisíclistník, *ch.* kunica, krpuša, krpelj, *p.* krwawnik, tysiącznik, *r.* kaša, kaška, perečnaja trava, barchetnik, greča, *m.* cickóró, ezerlevelűfű, *n.* Schafgarbe, Garbenkraut, Tausendblatt.

a. millefolium L. — rebríček, mišací chwost (Bk, Fy), tisíclistník-mišíchvostík, míší a mačí chvostík, rebríček (Rs), myší chvost (Hy), rebríčok (Ld), myší chvostík (Kť, Zv, Tu) rebríčok, myší chvostík, papradec, záhojník, kuvica (Ky), myší chvostík, rebríček, nátržník (Ha), mačací chvostík (Ba), myší chvost, rebríček, papradec, záhojník, kunica, stolistník (Ms), rebríček obecný, myší chvost (Ný), mačačín (P. Z.); — *č.* řebříček obecný, husí-kočičí-myší ocásek, krvavník, *ch.* rebrac, stoliska, *p.* krwawnik pospolity, *r.* tysiačelistnik, rastiralnik, derevej, guljavica, dikaja greča, grečina, *m.* egérfark, pulykafű, *n.* gemeine Schafgarbe.

a. nobilis L. — tisíclistník krásný, rímské kamílne, rmen plný, heřmánek rimský (Rs); — *č.* řebříček sličný, *ch.* tučja trava, *p.* złocień, zeniszek, r. guljavica blagovonnaja, greča dušistaja, *m.* római szikfű, *n.* edle Schafgarbe, römische Kamillen.

a. ptarmica L. — tisíclistník bařinný (Rs), tarkan (Mk), mačúch bertramový, bertram, peltram, peržan (Ms), bertram (Ný); — *č.* bertrám, persán, *ch.* kunji rep, *p.* złocien-kichawiec, *r.* guljavica, čichotnaja, čichotnaja trava, krovavnik, *m.* bertrámfű, náthafű, vadtárkony, *n.* Bertramgerbe.

Achroanthes v. Microstylis

Achyrophorus v. Hypochoeris

Aira L.

metlice (Rs), metlica (Ky, Sy), ovsíček (Ný); — *č.* ovsíček, *ch.* bus, busika, *p.* śmialek, wróble proso, wodne proso, *r.* ščuka trava, molotočnik, *m.* nápic, harmattartó nippan, *n.* Nelkenhafer, Schmielengras.

Ajuga L.

tratitop (Rs, Kť, Sk, Ms), rozlúčsvet (Hy, Tý), zbehovec (Ný); — *č.* zběhovec, *ch.* ivica, *p.* dąbrówka, ziele soczyste, *r.* dubrovka, živučka, *m.* kacskanyak, fiasfű, *n.* Günsel.

a. chamaepytis L. — tratitop-iva, ivka, borynka (Rs), zbiehovec pižmový, iva srsťnatá (Ky), joka (Ba); — *č.* yva,

evička, bořinka, *ch.* ivica poljska, *p.* iwinka, ziele powietrzne, ziele suchotne, *r.* ivina, dubrovnik-kadilo, *m.* mezei kacskanyak, *n.* Ackergünsel, Gichtgamander, Erdkiefer, Schlagkraut.

a. reptans L. — tratitop plazivý, zběhovec (Rs), zbiehovec plazivý, skrečnica (Ky), tratitop plazivý, skrečnica (Ms), zbehovec plazivý (Ný); — *č.* zběhovec plazivý, *ch.* ivica puzava, *p.* gądziel, *r.* dubrovka polzučaja, *m.* infű, *n.* kriechende Günsel, Zapfenkraut, Heilkräutlein, blaue Kukuck.

Alectorolophus Poll. (rhinanthus Ehrh.)

hrkláč (Bk), kokrhel, štrkáč (Rs), štrkláč, hrkláč (Hy), štrkáč (Ky), štokláč (Rr), štrkáč, štrkláč (Zv), štrkáč (Tu), kokrheľ, luštinec (Kl), hrkláč (Ha), kokrheľ (Ný); — *č.* kokrhel, hrklavice, hrklač, penízky, *ch.* škrobotac, *p.* szelążek, *r.* pjetušij greben, pjetušnik *m.* lapor, kakascímer, csengőkóró, *n.* Klappertorf, Schopfhaube, Kammwachtelweizen, Ackerrodel.

a. minor Wimm. (a. crista galli L.) — kohútí hrebeň (Bk), kokrhel menší (Rs), kokrheľ malokvetý (Ný).

Alchemilla L.

husá nožka, lewowa noha (Bk), husí nožka (Fy), kontryhel, husí nožka, divý muškát, rakovie zelia, kondolík, hvězdoš (Rs), husia nôžka (To, Ha), kontryhel (Ky, Ný), kontryhel, hviezdoš, kondolík, husia nôžka, rosička (Ms); — *č.* kontryhel, kondolík, kosička, stopa lvova, husinožka, přivrátník, žadava, pláštiček p. Marie, zlatodějka, *ch.* vrkuta, *p.* gęsie łapki, przywrótnik, *r.* manžetka, privorot, perelojnaja trava, lvova lapa, rosnica, *m.* bokál, palástfű, boldogaszszony tenyere, oroszfű, oroszlánláb, *n.* Sinau, goldener Gänserich, Löwenfuss.

Alisma L.

andělskí trank (Bk), žabník (Rs, Hy, Tý, Ný), žabník, poriečnica (Ky), lyžičník, poriečnica (Ha), kolocier vodný, psí jazyk, žabí jazyk, račenec (Ms), lyžičník, žabník (Tu), lyžičník (Z. P.); — *č.* žabník, jitrocel vodní, kačenec, *ch.* vodena bukvica, žabočun, kornjačica, *p.* żabienec babczany, babka wodna, *r.* vodjanoj poputnik, šilnik, *m.* vizi hidőr, békakanál, vizi utifű, *n.* Wasserwegerich, Froschlöffel, Froschkraut.

(Pokračovanie.)

HLAVNÉ DEADJEKTÍVA.

(Dokončenie.)

5. Prípona *-ák, -iak* (*-akъ*).

1. Väčšina slov s príponou *-ák, -iak* je odvodená od prvotného prídavného mena (stsl. *bujakъ, divijakъ, junakъ, tretijakъ*; srb. *jedinak, prostak, tretjak;* rus. *bliznjak, čužak, menъšak;* čes. *chudák, sivák;* poľ. *jedinak, junak, nowak* ap. Miklosich, uv. m. str. 240 a n.), a nie od adjektíva, skrslého z inej čiastky reči: belák, bosák, diviak, dobrák, dolniak, hlupák, chytrák, chudák, krivák, mudrák, novák, pešiak, sinák (huba), sprosták, širák ap.

2. V menšej miere ide o inakšiu deriváciu: kamenák (vari dvoje *n!*), slamenák, okovnák ap., od čísloviek: druhák, tretiak ap.; od participia: zdochliak (II).

3. Niektoré tieto substantíva majú i pejoratívne značenie, ktoré však nevyplýva iba z povahy sufixu, no z významu základného slova: hlupák, podliak, sprosták, všivák ap.

4. Ak má odvodzované prídavné meno dlhú koreňovú hlásku, jej kvantita sa prikráti: belák (biely), hlupák (hlúpy), mudrák (múdry) ap.

6. Prípona *-och* (*-ochъ*).

1. Sem patriace substantíva vznikly z prvotnej derivácie (*prídavné meno + och*: čes. běloch, černoch, jinoch, lenoch ap. Miklosich, uv. m. str. 289 a n.): beloch, černoch, leňoch, mladoch, mudroch, slaboch ap.

2. Pôvodne dlhá koreňová hláska je pri nich krátka: beloch (biely), černoch (čierny), mudroch (múdry) ap.

7. Prípona *-ok* (*-okъ, -ъkъ, -ьkъ*).

1. Miklosich (uv. m. str. 253) pokladá slovenské slová *oblok* (*oblъ*) a *sviatok* za deadjektíva s príponou *-okъ*.

2. Rozličné doklady slovanských reči (stsl. *četvrъtъkъ, žeratъkъ, dobytъkъ*; srb. *višak, bezmatak, početak*; rus. *bêlok, pjatok, izbytok*; čes. *čtvrtek, dobytek, ostatek*; poľ. *białek, czwartek, naczątek* ap. Miklosich, uv. m. str. 254 a n.) so sufixom *-ok* (*-ъkъ, -ьkъ*) shodujú sa zhruba so slovenskými druhmi týchto deadjektív. Podľa toho rozoznávame slová, odvodené:

a) z prídavných mien: belások, bielok, dneskajšok, laňajšok, prednovok, včerajšok, zajtrajšok, zovňajšok, žĺtok ap.

b) z adjektívnych tvarov čísloviek: desiatok, štvrtok, piatok ap.

c) z adjektívnych tvarov slovies, a to z trpného príčastia: dobytok, dodatok, nábitok, návitok, odliatok, počiatok, pôžitok, prípitok, svitok, úžitok, začiatok ap.

3. Dlhá koreňová hláska základného prídavného mena sa nekráti: bielok, piatok ap., ba dokonca sa kmeňový vokál nickedy aj zdĺži: žĺtok, belások ap.

8. Prípona *-ka* (*-ъka*).

Na rozdiel od deadjektív s príponou *-och* alebo *-ok* tieto ženské slová (srb. *bijelka, pečenka*; rus. *bêlka, dubovka, pletenka*; čes. *dvojka;* poľ. *borowka* ap. Miklosich uv. m. str. 266 a n.) sú:

1. z prídavných mien, utvorených zo substantív (adjektíva pôvodu): drevienka, sklenka, borovka, dážďovka, dubovka, hnojovka, kožovka, májovka, octovka ap.

2. z primárnych adjektív: dĺžka, hrúbka, krivka, plávka, šírka, tĺstka ap.

3. z adjektívnych tvarov čísloviek: dvojka, trojka, piatka, desiatka ap.

4. z adjektívnych tvarov slovesných, a to z trpného príčastia: bitka, čítanka, hádanka, hrianka, chovanka, pálenka, pečienka, pletenka, prespánka, spievanka, sušienka ap.

5. Kmeňová hláska sa dĺži, na pr. drevienka (drevený), plávka (plavý), dĺžka (dlhý), hrúbka (hrubý); v particípiách: pečienka (pečený), prespánka (prespaný), sušienka (sušený) ap.

9. Prípony *-áň, -án* (*-anъ, -anъ*).

1. Deadjektíva so sufixom *-áň, -án* (*-ian*) majú značenie viacmenej pejoratívne alebo augmentatívne: dlháň, hlucháň, holáň, hrubian, kriváň, skupáň, slepáň, sucháň, tupáň, velikán, stuchláň (II) ap.

2. Ženský rod týchto slov doznieva na príponu *-aňa*: hluchaňa, suchaňa, skúpaňa ap.

3. Pred sufixom je vokál vždy krátky, a tak skupáň (skúpy) a pod.

10. Prípony *-oš* (*-ošъ*), *-oň* (*-onъ*), *-áš*.

1. Zhoršený je i význam deadjektív s príponou *-oš*: hološ, krivoš, hrdoš ap.

2. Zriedkavé sú slová na *-oň*: beloň, mudroň.

3. Ojedinelé substantívum s významom nositeľa vlastnosti v slovenčine doznieva na cudzí sufix *-áš*: velikáš (srb. bjelaš, bogataš, velikáš; rus. lêvašъ ap. Miklosich, uv. m. str. 342).

11. Prípony *-uľa*, *-uša* (*-ucha*).

Adjektívny základ majú i hypokoristické ženské substantíva: bleduľa, krivuľa, černuľa; beluša, černuša (mladucha) ap.

II. Mená vlastnosti (abstraktá).

Zo všetkých sufixov mien vlastnosti funkcionálne najzaťaženejšia je prípona *-osť*, keďže takmer od každého prídavného mena a od veľa adjektívnych podôb derivujú sa ňou abstraktá. Pravda, pri tvaroch participiálnych je veľká nerovnakosť, lebo pokým trpné príčastie je obyčajnou základňou pre odvodzovanie slov so sufixom *-osť*, príčastia: prítomné a minulé, hoci majú povahu adjektívnu, neprichodia tu do úvahy, alebo iba výnimočne (*súci-súcosť*).

Pomerne zriedkavé prídavné mená, čo sa neviažu s príponou *-osť*, tvoria obyčajne substantívum s iným sufixom, na pr. lacnota, čistota, choroba ap., alebo stávajú sa východiskom až niekoľkých derivácií, aby sa došlo k výsledku s príponou *-osť*, a to týmto postupom: od prídavného mena skrsne najskôr iné abstraktum (*dobrota, čist-ota* ap.), ktoré sa pozmení zasa na prídavné meno (*dobrotivý, čistot-ný*) a napokon znova na podstatné meno s príponou *-osť* (*dobrotiv-osť, čistotn-osť*).

Pri tomto pohľade do dielne kmeňoslovnej tvorivosti načim ešte uviesť pre úplnosť, že od toho istého adjektíva odvodzúva sa často i niekoľko mien vlastnosti s rozličnými príponami a s významovým rozdielom: *mokrosť-mokrota, chudosť-chudoba* ap. Pri tomto zjave stretneme sa i so zaujímavým poznatkom, že každá prípona nemá rovnakú abstraktizujúcu silu, ba tvorí dokonca i meno so značením nositeľa vlastnosti, teda konkrétum (porov. *sirý-siroba-s i r o t a*).

1. Prípona *-osť* (*-stъ*).

Hláskový variant *-o* pred príponou *-sť* (*-stъ*) nebol jediný pre tvorenie substantív (stsl. *dlъgostъ, bujestъ, krotostъ, sladostъ, sirostъ;* srb. *blagost, krotost, sladost;* rus. *blagostъ, mudrostъ, tjažestъ, čeljustъ;* č. *moudrost, milost, radost;* poľ. *ludzkość, złość, korzyść, czeluść* ap. Miklosich, uv. m. str. 169 a n.), no ustálil sa pre abstraktá a máme ho v slovenčine bez ohľadu na kmeňovú tvrdosť alebo mäkkosť adjektíva. Sufixom *-osť* končia sa hojné podstatné mená, ktorých základné prídavné meno je pôvodu 1. denominatívneho a 2. deverbatívneho.

1. Denominatívne prídavné meno doznieva obyčajne na prípony:

-atý, -itý: bachratosť, drevnatosť, guľatosť, chlpatosť; ľrečitosť, mäsitosť, pospolitosť, svedomitosť ap.

-avý, -ivý: deravosť, galbavosť, krchňavosť, pľuhavosť; bezočivosť, červivosť, lenivosť, šedivosť ap.

-ný (*-ený*): bezsennosť, čistotnosť, drevenosť, driečnosť, duchovnosť, foremnosť, formálnosť, priestrannosť, ráznosť, srdečnosť ap.

-ký, -ený, -oký: blízkosť, ďalekosť, hladkosť, hlbokosť, krátkosť, ľahkosť, mäkkosť, melkosť, nízkosť, plytkosť, sladkosť, tenkosť, trpkosť, úzkosť, vysokosť ap.

-ský: bohatierskosť, panenskosť, svojskosť, ženskosť ap.

-rý, -lý: bodrosť, chrabrosť, múdrosť, ostrosť, kyslosť, útlosť ap.

-ý: bledosť, celosť, cudzosť, divosť, holosť, hlúposť, krivosť, mladosť, milosť, slabosť, sviežosť, zlosť, žltosť ap.

2. Deverbatívne prídavné meno doznieva obyčajne na prípony:

-avý, ivý: brblavosť, blýskavosť, dotieravosť, jachtavosť, klzavosť, lipkavosť, všímavosť, zaujímavosť, zvedavosť; drapľavosť, chorľavosť; bedlivosť, dráždivosť, drobivosť, pachtivosť, žiarlivosť; *-livý:* klamlivosť, trpezlivosť, menlivosť, nákazlivosť, žičlivosť ap.

-anlivý, -enlivý: dbanlivosť, meškanlivosť, mlčanlivosť, trvanlivosť, zdanlivosť, učenlivosť ap.

-teľný: badateľnosť, čitateľnosť, prijateľnosť, rozdrobiteľnosť, spasiteľnosť, vyťahovateľnosť ap.

-ný: bojovnosť, ctibažnosť, bohabojnosť, dobroprajnosť, hlasnosť, lahodnosť, odchylnosť, prajnosť, pričnosť, rozhodnosť, súdnosť, útočnosť, vábnosť, výslovnosť, žartovnosť ap.

-(e)mý: trpné príčastia: cvičenosť, obmedzenosť, pomätenosť,

skrúšenosť, skúsenosť, šialenosť, učenosť, vymoženosť, vzdialenosť, povznesenosť, zamorenosť, zronenosť ap.

-(a)ný: trpné príčastia: miešanosť, odhodlanosť, odkázanosť, povolanosť, sčítanosť, vybranosť, vybíjanosť ap.

-tý: trpné príčastia: nadutosť, ohnutosť, uhriatosť, ustatosť, zaujatosť, zakliatosť ap.

-lý: čulosť, dospelosť, minulosť, nedbalosť, odulosť, ochablosť, oplzlosť, ospalosť, opilosť, zhnitosť, zvädlosť ap.

Zriedkavé deverbatívne prípony sú *-mý, -utý*: známosť, vedomosť, mrzutosť, tekutosť ap.

2. Prípona *-ota* (*-ta*).

Abstraktá s príponou *-ota* (*-ta*) tvoria sa obyčajne od denominatívneho prídavného mena (stsl. *bělota, dlъgota, mękota, tъmъnota*; srb. *gluhota, ljepota, njemota*; rus. *bystrota, nêmota, slêpota*; čes. *čistota, dobrota, slabota*; poľ. *gluchota, ślepota, nieistota* ap. Miklosich, uv. m. str. 163 a n.), ktoré má v slovenčine najmä tieto prípony:

-ný: černota, hodnota, jasnota, lacnota, lačnota, peknota, pevnota, prázdnota, temnota, tučnota ap.

-rý, -lý: dobrota, mokrota, múdrota, ostrota, pestrota, štedrota, kyslota ap.

-ý, -í: cudzota, holota, hluchota, milota, nahota, nemota, novota, samota, slepota, suchota ap.

3. Prípona *-oba* (*-ba*).

Oveľa menší je slovný fond mien vlastnosti s príponou *-oba* (*-ba*) ako s *-ota* (stsl. *zъlota, ǫtroba*; srb. *grdoba, tjeskrba, utroba*; rus. *choroba, chudoba, zloba*; čes. *chudoba, mdloba, siroba*; poľ. *chudoba, choroba, neǫtroba* ap. Miklosich, uv. m. str. 216 a n.): dražoba, hniloba, choroba, kysloba, mdloba, poľahoba, siroba, staroba, fažoba, temnoba, zloba.

V úze je niekedy kolísanie medzi sufixami *-ota* a *-oba*, na pr. černota-černoba, temnota-temnoba ap.

P o z n á m k a. Ženský sufix *-da* ani netvorí osobitnú skupinu mien vlastnosti, lebo zdá sa, že patria k nemu iba dve slová, a to *pravda* a *krivda*. Miklosich (uv. m. str. 206 a n.) ich ani neuvádza.

4. Prípona *-stvo* (*-ьstvo*).

V užšej skupine abstraktných slov stredného rodu deadjektívne bývajú podstatné mená s príponou *-stvo* (*-ьstvo*) (stsl. *bogatьstvo*, stradalьstvo,* srb. *uboštvo, dostojanstvo; duchovenstvo, bogatistvo;* čes. *bohatstvo, duchovenstvo*; poľ. *dostojeństwo, głupstwo* ap. Miklosich, uv. m. str. 179 a n.).

Príponou *-stvo* odvodzované prídavné meno je:

1. pôvodné: bohatstvo, lakomstvo, množstvo, hlúpstvo ap.

2. denominatívne: najmä od prisvojovacích prídavných mien, doznievajúcich na *-ov, -in*: čertovstvo, dedovstvo, katovstvo, kráľovstvo, kmotrovstvo, lotrovstvo, materinstvo, sudcovstvo; duchovenstvo ap.

3. deverbatíva: blahoslavenstvo, druhorodenstvo, nedbalstvo, šialenstvo, opilstvo, ožralstvo, odrodilstvo ap.

5. Prípona *-ie* (*-ije*).

Z rozličných funkcií značení samohláskových *ьjo*-kmeňov možno uviesť i neutrálne mená vlastnosti (stsl. *lakomije, sъdravije*; srb. *milje, milosrdje;* rus. *starьe, veselьe*, čes. *svědomí, veselí*, poľ. *ostrze, zdrowie* ap. Miklosich, uv. m. str. 64 a n.), ktoré sú funkcionálne pomerne skúpe, lebo v dneskajšom jazyku máme iba niekoľko dokladov: ostrie, veselie, zdravie, svedomie, vedomie, prednovic ap.

6. Bezpríponové mená vlastnosti (*-ь*).

Najjednoduchejší spôsob substantivizácie prídavného mena vidno so synchronického hľadiska v bezpríponovej derivácii mien vlastnosti. (Stsl. *črъvenъ, lěnъ, studenъ*; srb. *crven, strmen, jar*; rus. *bělъ, polъ*; čes. *čerň, roveň;* poľ. *czerń, młodz, żołć* ap. Miklosich, uv. m. str. 53 a n.).

Ak sa porovnávajú so spodstatnelými prídavnými menami vzorov „pekný" a „boží", ktoré sú vlastne bezpríponové mená so značením nositeľa vlastnosti (hoci sú neobľúbené, ale niektoré jednako potrebné: *cestovné, mýtne*), vysvitnú základné rozdiely. Pokým tieto abstraktá vznikly z pôvodných prídavných mien (*čierny-čerň*), spodstatnelé adjektíva spomenutých vzorov sú odvodené od substantív (*mýto-mýtne, komora-komorná*), nie sú s gramatickej stránky veľmi odchodné od ostatných adjektív, lebo hoci

* Fr. Miklosich, Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum, Vindobonae 1862, str. 34.

prijaly jeden pevný rod, svoju podobu nepozmenily a ostaly aj s flexiou v svojej kategorii. Na rozdiel od nich tieto slová vlastnosti prešly celkom k substantívam a skloňujú sa podľa mäkkých paradigiem ženských, doznievajúcich na spoluhlásku: beľ, čerň, červeň, jar, jesch, lieň, mlaď, prázdeň, studeň, tieseň, veteš, zeleň, žlč ap.

*

Ako z uvedených dokladov hlavných kategorií deadjektív vidno, derivačná tvorivosť ich prípon nie je rovnaká. Niektoré sufixy odvozujú pomerne veľký počet prídavných mien, no jednako netvoríme od každého adjektíva meno nositeľa vlastnosti, i keď je ono časté a má analogiu v svojej kontrastujúcej vlastnosti (na pr. *zlý človek — dobrák*).

Ináč najmä abstraktné názvy so značením vlastnosti a vzťahov chytro pribúdajú v poprevratovej slovenčine, keďže ich vývin úzko súvisí s terajším rozmachom našej kultúry, a najmä odbornej učenosti.

ROZLIČNOSTI.

Dobrá slovenčina. — Keď hovoríme alebo píšeme, aby sme si dávali pozor, ako staviame slová vo vete, pritom aká nám je frazeologia. Slovenské slová samy v sebe ešte neznamenajú dobrú slovenskú reč... Pozor, pozor v také priechodné časy, ako sú naše terajšie! Máme viac okolností, nedobrých pre slovenčinu.

Vo Zvolene deviaty rok vychodí *„Náš priateľ*, náboženský a spoločenský týždenník"; redaktormi sú kňazi Andrej Kalmančok a Anton Šalát. Z nedlhého článku posledného (50-ho) čísla jeho vypísal som si — ako milú vec — tieto vety:

Zadierať do niekoho.

Ty len *svoje hudieš.*

Pretriasať niečo. Budeme inšie *pretriasať* (= o inšom hovoriť).

Kde si *sa vzal* tak odrazu?

Hovoríš, *ani* čoby si sa hneval na nás.

Nestihol som vychodiť z domu.

Polovica sveta *stratila hlavu,* a nevie, čo robiť.

Jesť ešte máme čo, a *o* ostatné *sa nepýtaj.*

Oni sa tešia, ale nám je to *jedno.* (Nie: *všetko* jedno.)

Či im je nie *sveta žiť?*

Nevieš inšie, len *zabŕdať* do ľudí.

Dopúšťa sa všelijakých vecí.
Ondrej je tomu *na vine.*
Neobzre sa o nič. (Nestará sa o nič.)
Dajú sa viesť *kde-komu* inému, len nie svojmu.
Pukne ho od hnevu.
Článok je podpísaný bez mena — len: *Pukanský organista.*

J. Škultéty.

Zvieracie mená. — O nominatíve mn. č. zvieracích mien mužského rodu písal podrobne už v I. ročníku SR (str. 3—4) P. P. Zgúth a v IV. roč. B. Letz (str. 37 a 39). Prvý autor veľmi správne opísal stav v stredoslovenských nárečiach a vyslovil sa proti Pravidlám slovenského pravopisu, ktoré požadujú iba životné tvary *orli, sokoli, hadi, bravi* ap. a pri mäkkom vzore *vrabci, zajaci* ap., hoci do vydania Pravidiel v spisovnej reči boly akuzatívne tvary vo funkcii nominatívu: *orly, sokoly, hady, bravy, vrabce, zajace* ap. Zgúth upozornil na to, že v nom. množného čísla sú dvojaké prípony: 1. pri zosobnených zvieracích menách je prípona *-i*, 2. pri nezosobnených *o*-kmene obyčajne majú príponu *-y* a *jo*-kmene príponu *-e*, na pr.: Sleteli orl*i* s Tatry, tiahnu na podolia. (Ide o zosobnené zvieracie meno.) Ale: Lietal*y*, lietal*y* dva orl*y* nad nami. — Vy hadi! Vy somári! (Prezývka.) Ale: Somár*e* ťahajú vozík. Medved*e* žijú v horách. V Zgúthovom článku jesto viac takýchto dokladov.

Keď problém posudzujeme so stanoviska správnosti jazykovej, musíme sa priklonit k mienke Zgúthovej, ktorý požaduje od spisovnej reči, aby zachovala stav stredoslovenský. Dôvody za Zgúthovo stanovisko sú tieto: 1. Dvojaké nominatívy množného čísla pri zvieracích menách mužského rodu sú zrejmým obohatením reči, lebo pre dve kategorie (zosobnené a nezosobnené zvieracie mená) máme dve rozličné prípony. 2. Táto snaha rozlišovať zosobnené a nezosobnené zvieracie mená je svojím pôvodom novšieho dáta, lebo v starom jazyku bola len jedna kategoria. Jazyk stvoril si dve kategorie istotne nie náhodile, ale z potreby rozlišovať. 3. Akuzatívy vo funkcii nominatívu (typ *orly, vrabce*) je novší a uznávajú ho aj Pravidlá pri zvieracích menách na *-ec: junce, barance* ap., preto niet príčiny odstraňovať ich pri menách typu *zajace, medvede, orly, hady* ap. Naopak, načim tieto novšie tvary uznať, keďže živým formám treba dať prednosť pred archaizmami. 4. V spisovnej reči zachováva sa podnes taký stav, za

ktorý sa prihovára Zgúth, čo je tým oprávnenejšie, keď uvážime, že stredná slovenčina je podkladom pre spisovnú reč.

Beztak? — Toto adverbium nie je vhodné pre spisovnú reč, lebo je to výraz, kde pri predložke *bez* stojí neskloňovateľné slovo, hoci všade inde v našej reči predložka *bez* poji sa s genitívom (porov. SR I, 214). Slovník jazyka českého od Vášu a Trávníčka namiesto „beztak" odporúča *beztoho*. Aj v slovenčine miesto „beztak" máme dobré náhrady: 1. *aj tak*. 2. *i tak*, 3. *beztoho*.

Beztoho. — Ako príslovku píšeme *beztoho* dovedna, na príklad: Beztoho už nič nepomôže. V tomto prípade *beztoho* značí to isté ako výraz *aj tak*. Ináč *bez toho* píšeme oddelene tam, kde si zachováva svoj pôvodný význam, kde je to genitív ukazovacieho zámena *to:* Bez toho herca nedá sa divadlo nacvičiť.

Doslova. — Príslovku *doslova* píšeme vždy dovedna na rozdiel od predložkového genitívu *do slova*. Ináč povedané: slovo *doslova* píšeme dovedna vtedy, keď značí to isté ako *doslovne*, na príklad: Napíšte to doslova!

Mimo. — O predložke *mimo* treba vedieť, že sa nikdy neviaže s akuzatívom, ale vždy s genitívom. Nesprávne je: „Mimo mesto, mimo náš dom." Správne: *mimo mesta, mimo nášho domu*. — Predložkou *mimo* označujeme isté miestne vzťahy, takže nemožno súhlasiť s tým, aby nahradzovala predložku *okrem*. Nepíšme a nehovorme: *„mimo nás"*, lebo po slovensky je to *okrem nás*. Priam tak správne je len *okrem toho*, a nie „mimo toho".

Je treba-treba. — Slovo *treba* má v našej reči význam slovesný, čo pekne vidno v dialektickom tvare „trebalo", spisovne *bolo treba*. V dielach predných našich spisovateľov a v ľudovej reči nebýva „je treba", ale iba *treba*. Hovorí sa: Treba mu mnoho peňazí. Zle je: „Je mu treba mnoho peňazí." — Pri slove *treba* nenačim klásť tvar 3. osoby prítomníka od slovesa *byť*.

Četný-početný. — Pred niekoľkými rokmi Slovák nebol by rozumel slovo „četný", no dnes už píšu slovo „četný" nielen namiesto slova *početný*, ale aj namiesto slova *mnohý*. Pravda, tým sa reč zbytočne ochudobňuje, nehovoriac už o tom, že slovo „četný" je celkom zbytočné.

Obecná škola? — Elementárna škola v odbornej terminologii má ustálený názov *ľudová škola*. V ostatnom čase kde-tu možno sa stretnúť i s názvom „obecná škola". Tento názov nijako nevyhovuje. Stačí porovnať tieto slová a výrazy: *mesto-mestská*

škola, obec-obecná škola. Mestskou školou voláme takú školu, ktorú udržuje mesto, priam tak obecnou školou môžeme volať iba školu, ktorú udržuje obec, ktorá je jej majetkom. Pravda, nám ide o stupeň školy, a nie o udržiavateľov škôl. Odborná terminologia pozná len 1. *ľudové školy* a 2. *meštianske školy,* ktoré označuje i spoločným názvom *národné školy.* Teda nijakým činom nemožno písať „obecná škola", keď sa má označiť *ľudová škola.*

Upozorňujete sa, vyzývate sa? — Dostali sme list od čitateľa Slovenskej reči, ktorý sa veľmi pohoršuje nad tým, že správy škôl posielajú rodičom tlačivá, kde sa neveľmi dbá o správnosť jazykovú. Ako doklad dostali sme tlačivo, vydané Štátnym nakladateľstvom roku 1934 (č. 391-1165). Medziiným našli sme v ňom i takéto vety: „Upozorňujete sa, že...", „Vyzývate sa, aby ste doma primerane pôsobil... k náprave". V Slovenskej reči niekoľko ráz hovorili sme o tom, ako nám úrady špatia reč. Tak na príklad JUDr. F. Jesenský v článku Slovenské súdne tlačivá (II, 250) píše aj toto: „Trocha divý je zvrat „Pán sa predvoláva". Prosím pekne, ktože by sám seba predvolával na súd? A zvratné sloveso „predvolávať sa" značí predvolať seba. Činnosť vychodí odo mňa a vracia sa ku mne, hoci skutočnosť je celkom iná, keďže činnosť vychodí od súdu. Preto po slovensky má byť: *Súd predvoláva pána,* nikdy nie: „Pán sa predvoláva." Tak hovoria Neslováci, ale my si pre nich nebudeme kaziť reč." — Slovesné tvary „upozorňujete sa, vyzývate sa" značia: upozorňujete seba, vyzývate seba. Lenže v skutočnosti upozorňuje rodičov správa školy. Po slovensky by sme povedali *Upozorňujem, že...* a miesto „vyzývate sa" *vyzývam Vás, aby...*

V spomenutom tlačive za slovom „pôsobil..." je vybodkované miesto, ktoré treba zaplniť slovesnou príponou. To je správne pre češtinu, kde vykajú takto: aby ste působil, v ženskom rode: aby ste působila. Pravda, v slovenčine máme len jeden tvar pre mužský aj ženský rod: *aby ste pôsobili, aby ste podporovali.*

Ako vidno z týchto príkladov, Štátne nakladateľstvo sveruje rečovú stránku tlačív niekomu, kto nepozná ani Pravidlá slovenského pravopisu, kde sú správne poučky o vykaní, ani dôležitejšie poučky jazykovej kultúry. Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave nemal by dovoliť, aby školy rozširovaly rečove nesprávne tlačivá, preto mal by zrevidovať všetky tlačivá, ktoré používa školská správa.

Riadiaci učiteľ. — Z Košíc dostali sme list, v ktorom sa nás spytujú, čo je s „riadiacim učiteľom", lebo úrady sa ho nevzdaly. V Slovenskej reči (IV, 86) dostatočne sme odôvodnili, prečo v spisovnom jazyku nemôžeme uznať poslovenčený český termín „riadiaci učiteľ" miesto *správca-učiteľ*, alebo *správca ľudovej školy*. Je vecou patričných učiteľských organizácií, aby si vymohly nápravu v ministerstve školstva a národnej osvety. A keby mšano nebolo ochotné uznať ich oprávnenú požiadavku, učitelia-poslanci majú možnosť zaujať sa veci. Ak sa ustavične budeme uspokojovať len protestmi v novinách, nedosiahne sa nič. Boj proti termínu „riadiaci učiteľ" je bojom za čistotu slovenčiny a má zásadný význam.

Chudobné vysvedčenie. — Mysleli sme, že „chudobné vysvedčenie" dávno vymrelo. A hľa, našli sme ho v časopise, ktorý pred rokmi mával výbornú novinársku slovenčinu. Výraz „chudobné vysvedčenie" nijako nezodpovedá, keďže nejde o vysvedčenie, ktoré by bolo „chudobné". Správne je: *vysvedčenie o chudobe, vysvedčenie o majetkových pomeroch.*

Četba? — Takéhoto slova v slovenčine niet. Nemajú ho ani Pravidlá slovenského pravopisu. Miesto českého slova „četba" je v slovenčine *čítanie*. Potom i *školské čítanie*, a nie „školská četba". I Matica slovenská vydáva *Čítanie študujúcej mládeže*. — Nehovorme: „To je dobrá četba", ale: *To je dobré čítanie.*

Spojka žeby. — Keďže v ostatnom čase vídavame častejšie spojku *žeby* na takom mieste, kde sa žiada písať oddelene *že by*, zopakujeme to, čo sme o tejto veci písali v prvom ročníku Slovenskej reči (str. 119): Dovedna máme písať *žeby*, keď značí *aby*, na pr.: Dávali mi starú babu, žeby som ju miloval. (Ľud. pies.) Žeby si sa dobre učil! (Úzus.) — V týchto vetách *žeby* má ten istý význam ako *aby*, preto žiada sa písať dovedna *žeby*. Všade inde píšeme *že by* oddelene, na pr.: Veru som si nemyslel, že by si to urobil. Ani som neveril, že by si to ty nevedel. — Doteraz v niektorých tlačiarňach sústavne vyhadzovali spojku *žeby* (= *aby*). To nie je správne, lebo spojky *aby* a *žeby* sú rovnako dobré a miestami častejšie býva *žeby* (na východe, ale aj kde-tu na strednom a západnom Slovensku). *Žeby* v platnosti *aby* máme písať dovedna už aj preto, aby sme primerane graficky označili jeho význam.

Myseľ, úmysel. — V denných časopisoch je hotový zmätok pri